ئۆزىمىزنى قۇتۇلدۇرۇشتا پايدىلىنىشقا بولىدىغان قانداق يوللار بار؟

ئەركىن سىدىق

2023-يىلى 1-ئاينىڭ 12-كۈنى

كىرىش سۆز

يەنە بىر يىلنىڭ ئۆتۈپ كېتىشى، يەنى 2022-يىلنىڭ ئاخىرلىشىشى بىلەن خىتاينىڭ كەڭ كۆلەملىك ئۇيغۇر ئىرقىي قىرغىنچىلىقىنى باشلىغىنىغا 6 يىل توشتى. بۇ 6 يىلدىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە ئۇيغۇرلار چەت ئەلدە ئېلىپ بېرىۋاتقان مىللىي ئازادلىق دەۋاسى بۇرۇنقى ھەر قانداق دەۋرلەردىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ كېڭەيدى ۋە كۈچەيدى. چەت ئەلدىكى ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرى ۋە ئۇيغۇر پائالىيەتچىلەر ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە ئۆزئارا ئۇيۇشۇپ، بىر ناھايىتى كۈچلۈك بىرلىك سەپ ھاسىل قىلدى. ئۇيغۇر تىلى ۋە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى چەت ئەلدە ساقلاپ قېلىش جەھەتتىكى ئىشلار بۇرۇنقى ۋاقىتلاردىكىدىن تېخىمۇ ياخشى تەشكىللەندى، ۋە پائالىيەتلەر سىستېمىلاشتۇرۇلدى، كېڭەيتىلدى ۋە كۈچەيتىلدى. ئۇيغۇر پروجېكت فوندى قىلىۋاتقان ئىشلار ئەنە شۇ ساھەدىكى ئىشلارنىڭ مۇھىم بىر قىسمى. چەت ئەللىكلەرنىڭ ئۇيغۇرلارغا قاراتقان ھېسداشلىقى ۋە ياردىمىمۇ كېڭەيدى ۋە كۈچەيدى. ئەمما ۋەتەندىكى زۇلۇم، ۋەتەندىكى ئۇيغۇرلۇقنىڭ يوقىلىشى ۋە ئۇيغۇر ۋەتىنىنىڭ ۋەيران قىلىنىشى ئاستىلىمىدى ياكى ئاجىزلىمىدى. ئەكسىچە، بۇرۇنقىدەكلا ھەتتا بۇرۇنقىدىنمۇ ۋەھشىي ھالدا ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. بۇنداق بولۇشىدا بىز ئۇيغۇرلار سادىر قىلىۋاتقان خاتالىقلار بارمۇ، ياكى بۇ خىل ئاقىۋەت دۇنيا تەبىئىي قانۇنىيەتلەرنىڭ كونتروللۇقىدا يۈز بەرگەنمۇ؟ مەزكۇر ماقالە بۇ ھەقتە ئەمەس. ئۇ تېمىغا مۇۋاپىق جاۋاب تېپىش كۆپلىگەن زىيالىيلارنىڭ زور بەدەللەر بىلەن قاتتىق تىرىشىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. مەن مەزكۇر ماقالىدە باشقا بىر مەسىلە ئۈستىدە توختىلىمەن.

خىتاي ھاكىمىيىتى 2009-يىلى 5-ئىيۇلدا ئېلىپ بارغان قانلىق قىرغىنچىلىقتىن كېيىن، مەنمۇ باشقا نۇرغۇن قېرىنداشلارغا ئوخشاش بىرقانچە ئايغىچە نورمال ياشىيالمىدىم. كۆزۈم ياشقا تولغان، قەلبىم چوڭقۇر ئازاب-ئوقۇبەتكە تولغان ھالدا توختىماي ئويلاندىم. شۇ ۋاقىتتا مەن بىر يەھۇدىي دوستۇمدىن: «ھازىرقىدەك بىر ئەھۋالدا بىز ئۇيغۇرلار بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟» دەپ سورىدىم. ئۇ ماڭا مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى: «بەك كۆپ قايغۇرماي مۇنداق ئىككى ئىشنى قىلىپ ياشىغىن: بىرىنچىدىن، ئەگەر ۋەتىنىڭدىكى ۋە چەت ئەلدىكى 10 ئۇيغۇرغا ياردەم قىلالىساڭ، شۇلارغا ياردەم قىلغىن؛ ئىككىنچىدىن، چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزلىرى ياشاۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ قانۇن-پەرمانلىرىغا ۋە خەلقئارالىق قانۇن-قائىدىلەرگە خىلاپ ئىشلارنى قىلىپ سېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىن. سىلەر پەقەت ئۆز كۈچۈڭلارغىلا تايىنىپ، ئۆزۈڭلارنى قوغدىيالمايسىلەر. ئۆزۈڭلارنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن چوقۇم چەت ئەلنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈشۈڭلار كېرەك. ئۇنىڭ ئۈچۈن 2-ئىشقا كاپالەتلىك قىلىش چوقۇم ئورۇندىمىسا بولمايدىغان ئالدىنقى شەرت. »

قولۇمدىن كەلسە باشقىلارغا ياردەم قىلىش — مەن باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپ ئادەتكە ئايلاندۇرغان بىر ئىش. مەن ئۇنى 5-ئىيۇل قانلىق قىرغىنچىلىقىدىن كېيىنمۇ داۋاملاشتۇرۇپ كەلدىم. تەلىيىمىزگە يارىشا ھازىرغىچە چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلار 2-نۇقتىدا 2009-يىلدىن كېيىن بىرەر قېتىم ئېغىر مەسىلە سادىر قىلمىدى.

خىتاينىڭ ئۇيغۇر قىرغىنچىلىقى باشلىنىپ، 6 يىل ئۆتكەندىن كېيىنمۇ دۇنيانىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر ئادالەتسىزلىكنى توختىتىپ قالالمىغىنى، ئۇيغۇر ئىرقىي قىرغىنچىلىقىنى توسۇپ قالالمىغىنى، ئۇيغۇرنىڭ داۋاملىق تۈردە ۋەھشىيلەرچە ۋەيران قىلىنىۋاتقانلىقى يېقىنقى كۈنلەردە چەت ئەلدە ياشاۋاتقان خېلى كۆپ قېرىنداشلارنىڭ ئۈمىدسىزلىنىشىنى، ھەتتا چۈشكۈنلىشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشقا باشلىدى. تەكلىماكان ۋادىسىدا نەچچە مىڭ يىل ياشاپ كەلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ ۋە ئۇيغۇرلۇقنىڭ ۋەيران قىلىنىشىغا شاھىت بولۇپ تۇرۇپ ياشاش، ئۇيغۇرلارنىڭ بىر

مىللەت سۈپىتىدە يوقىلىش گىردابىغا يېقىنلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ ياشاش خۇددى باشقا كۆپلىگەن قېرىنداشلارغا ئوخشاش ماڭىمۇ ناھايىتى ئېغىر كېلىۋاتىدۇ. مەن ئۇنداق بىر ئەمەلىيەتنى قوبۇل قىلىشتىن بەزىدە ئۆزۈمنى قاچۇرۇۋاتىمەن. بىز ئۇيغۇرلار ئۇنداق تەقدىرگە مۇناسىپ ئەمەس ئىدۇق. بىز قانداقلارچە بۈگۈنكىدەك بىر كۈنگە قالدۇق؟

ھازىر ھەر بىرىمىزنىڭ ئالدىدا مۇنداق ئىككى يول بار: (1) ئېقىمغا ئەگىشىپ ۋاقتىنى ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن ئۆتكۈزۈپ ياشاپ، ئۆمۈرنى ئاخىرلاشتۇرۇش؛ (2) ئۆزىمىزنىڭ بارلىقىنى ئاتاپ، ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، ئۆزىمىزنى قۇتقۇزۇش يوللىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش. مەن ھازىرغىچە بولغان ئۆمرۈمنى پىرىنسىپ بىلەن ياشاپ كەلدىم. ئۇنىڭ قالغان قىسمىنىمۇ شۇنداق قىلىمەن. شۇڭلاشقا مېنىڭ تەبىئىي تاللىشىم ئەلۋەتتە 2-تاللاش بولىدۇ. يېقىندا ئۇيغۇر پروجېكت فوندىدىكىلەر ۋە «مەشئەل ئۇيغۇر گۇرۇپپىسى» دىكىلەر 2-يولنى تاللىدى. كېلەر يىل «ئىستانبۇلدا 20 لېكسىيە—2023» نى ئۆتكۈزۈش ئەنە شۇنداق تاللاشنىڭ نەتىجىسىدۇر.

مەن يېقىندا ئۆزۈمنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىزدىنىش تېمىسى ئۈچۈن مۇنداق بىر سوئالنى تاللىدىم: «ئۆزىمىزنى قۇتۇلدۇرۇشتا پايدىلىنىشقا بولىدىغان قانداق يوللار بار؟» مەن بۇ سوئالغا جاۋاب تېپىش ئۈچۈن يېقىندا ئىنگلىزچە داڭلىق كىتابلاردىن بىرقانچىنى سېتىۋالدىم ھەمدە ئۇلارنى ئوقۇشنى باشلىدىم. ئۇلارنىڭ بىرسىدە ئامېرىكىدىكى بىر داڭلىق ئالىي مەكتەپتە بىر ئۆمۈر پروفېسسور بولۇپ ئىشلىگەن، 40 يىلدىن كۆپرەك ۋاقتىنى بىر دىكتاتور ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ، دېموكراتىيەگە ئېرىشىشتە پايدىلانسا بولىدىغان ئۇسۇللار ئۈستىدە ئىزدىنىشكە سەرپ قىلغان ئاپتور ئۆز بايقاشلىرىنى بايان قىلغان. مەن مەزكۇر ماقالىدا ئاشۇ كىتابتا بايان قىلىنغان مەزمۇنلاردىن ئۆزۈم ئۇيغۇرلارنىڭ نۆۋەتتىكى ۋەزىيىتىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ، دەپ قاراپ تاللىغان بىرقانچە مەزمۇننى بايان قىلىمەن. كۆپىنچە ئەھۋالدا مېنىڭ يازىدىغىنىم مەزكۇر كىتابتىكى مەزمۇنلارنىڭ سۆزمۇسۆز تەرجىمىسى ئەمەس. مەن كىتابتىكى ئاساسىي ئىدىيەنى ئۆز سۆزۈمگە ئايلاندۇرۇپ بايان قىلىمەن. ئوقۇرمەنلەرنىڭ دىققىتىنى چاچماسلىق ئۈچۈن، مەن مەزكۇر كىتاب ۋە ئۇنىڭ ئاپتورى ھەققىدىكى مەلۇماتنى ماقالىنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا بايان قىلىمەن.

1. زوراۋانسىز ھەرىكەتلەرنىڭ ئۇسۇل-تەدبىرلىرى

1980-يىلدىن بۇيان خەلقلەرنىڭ ئاساسەن زوراۋانسىز كۈرەش قىلىشى نەتىجىسىدە ئېستونىيە، لاتۋىيە، لىتۋا، پولشا، شەرقىي گېرمانىيە، چېخوسلوۋاكىيە، سلوۋېنىيە (Slovenia)، ماداغاسقار (Madagascar)، مالى، بولىۋىيە، فىلىپپىن قاتارلىق ئەللەردە دىكتاتۇرلۇق ئاغدۇرۇلۇپ تاشلاندى. نېپال، زامبىيە، جەنۇبىي كورېيە، چىلى، ئارگېنتىنا، ھايتى (Haiti)، بىرازىلىيە، ئۇرۇگۋاي، مالاۋى، تايلاند، بۇلغارىيە، ۋېنگىرىيە، نىگېرىيە ۋە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوخشىمىغان بۆلەكلىرىدە زوراۋانسىز كۈرەشلەر دۆلەت تۈزۈمىنى دېموكراتىيەلەشتۈرۈش ھەرىكەتلىرىنى ئىلگىرى سۈردى.

ئۇنىڭدىن باشقا، يېقىنقى يىللاردا ختاي دۆلىتى، بېرما ۋە تىبەتلەردە كەڭ كۆلەملىك سىياسىي قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرى يۈز بەردى (ئەسكەرتىش: مەزكۇر كىتاب 2002-يىلدىن 2012-يىلغىچە كۆپ قېتىم نەشر قىلىنغان بولۇپ، ئاپتور كىتابىدا ئۇيغۇر سىياسىي كۈرەشلىرىنى تىلغا ئالماپتۇ. ئەمما ئۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان دۆلەت ۋە رايونلارنىڭ ھەممىسىگە بىرىپ كۆرۈپ كېلىپتۇ). گەرچە ختاي قاتارلىق 2-گۇرۇپپىغا تەۋە ئەللەردىكى سىياسىي كۈرەشلەر دىكتاتورلارنى ۋە مۇستەملىكىچىلەرنى ھۆكۈمرانلىق ئورنىدىن يىقىتالمىغان بولسىمۇ، ئۇلار ئاشۇ دۆلەتلەرنىڭ قەبىھ ھاكىمىيەتلىرىنىڭ شەپقەتسىز ماھىيىتىنى دۇنيا جامائىتىگە ئاشكارىلاپ بېرىپ، ئاشۇ دۆلەتلەردىكى خەلق ئاممىسىنى مۇشۇ خىلدىكى كۈرەشلەرنىڭ قىممەتلىك تەجرىبە-ساۋاقلىرى بىلەن تەمىنلىدى (ئىلاۋە: مەن يېقىنقى يىللاردا بۇ جەھەتتە ئۇيغۇرلار ئوينىغان رول باشقا ھەر قانداق مىللەتنى بېسىپ چۈشتى، دەپ ئويلايمەن).

خىتاي كوممۇنىست مۇستەملىكىچىلىرى شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغان 70 يىلدىن ئۇزۇنراق ۋاقىتنىڭ مابەينىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئالدىغا قويۇلغان تۈپ ۋەزىپە — خىتاي دىكتاتور مۇستەملىكىچىلىرىدىن ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇپ، شەرقىي تۈركىستاننى ئۇلارنىڭ قولىدىن ئازاد قىلىش بولۇپ كەلدى. بۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلىشتا خىتاي دىكتاتور ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىسىمۇ بولىۋېرەتتى ياكى پەقەت خىتاي دىكتاتور مۇستەملىكىچى ھاكىمىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ھۆكۈمرانلىقىغا خاتىمە بەرسىمۇ بولىۋېرەتتى. يەنى، ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەزىپىسى دىكتاتۇرلىقنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا خىتايدا دېموكراتىك دۆلەت تۈزۈمىنى تىكلەش ئەمەس. شۇنداق بولسىمۇ، مەزكۇر كىتابتا ئوتتۇرىغا قويۇلغان، دۆلەتنىڭ بېشىغا چىقىۋالغان دىكتاتورچىنى يىقىتىپ، دۆلەت تۈزۈمىنىڭ ئورنىغا بىر دېموكراتىك سىياسىي تۈزۈمنى تۇرغۇزۇش يولىدا پايدىلىنىشقا بولىدىغان زوراۋانسىز ئۇسۇل-تەدبىرلەر ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسىي كۈرىشىگىمۇ ماس كېلىدۇ، ئەلۋەتتە.

1941-يىلى، پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا دېموكراتىيەنى قوغداش ئۈچۈن ئامېرىكىدا قۇرۇلغان «ئەركىنلىك سارىيى» (Freedom House) ھەر يىلى ئەركىن ۋە ئەركىن ئەمەس دۆلەتلەرنىڭ سانىنى ئېلان قىلىپ تۇرغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ 2009-يىللىق دوكلاتىدىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا دۇنيادا ئەركىن دۆلەتتىن 89، قىسمەن ئەركىن دۆلەتتىن 62 ۋە ئەركىن ئەمەس دۆلەتتىن 42 دۆلەت بار ئىكەن، ھەمدە 1983-يىلدىن باشلاپ ھېسابلىغاندا، دۇنيادىكى ئەركىن دۆلەتنىڭ سانى ئۈزلۈكسىز ئېشىپ مېڭىۋېتىپتۇ.

ئاپتور كىتابىدا ھازىرغىچە دۇنيا خەلقى دىكتاتور ھاكىمىيەتكە قارشى قوللىنىپ باققان زوراۋانسىز ھەرىكەتلەرنىڭ 198 ئۇسۇل-تەدبىرلىرىنى خۇلاسىلەپ چىققان بولۇپ، مەن ئۆزۈمنىڭ چۈشەنچىسى ئاساسىدا ئاشۇ 198 ئۇسۇل-تەدبىرلەر ئىچىدىكى ئۇيغۇرلار يېقىنقى 70 يىلدىن ئۇزۇنراق ۋاقىت ئىچىدە قوللىنىپ باققان، ھەمدە بۇنىڭدىن كېيىن قوللانسا بولىدىغان ئۇسۇل-تەدبىرلەرنى تاللاپ تىزىپ باقتىم. ئۇلار تۆۋەندىكى جەدۋەلدە بېرىلدى. بۇ بىر مۇتلەق ياكى مۇكەممەل تىزىملىك ئەمەس. بۇ پەقەت ئۆز چۈشەنچەم ۋە ئۆز ھۆكۈمۈم ئاساسىدا ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن بىر تىزىملىك بولۇپ، مەن ئۇنىڭدىكى كەم قالغان جايلارنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ تولۇقلاپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇ جەدۋەلدىكى ئوخشىمىغان ئۇسۇل-تەدبىرلەرنىڭ تەرتىپ سانىنى مەن كىتابتىكى تەرتىپ سانى بويىچە ئالغان بولۇپ، مەن مەزمۇننى قاچۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن ھەر بىر ئۇسۇل-تەدبىرنىڭ ئىنگلىزچە ئاتىلىشىنىمۇ قوشۇپ قويدۇم.

تۆۋەندىكى جەدۋەلدىن ئېنىق بولغىنىدەك، مەن تاللىغان ئۇسۇل-تەدبىرلەرنىڭ سانى ئەسلىدىكى 198 ئۇسۇل-تەدبىرنىڭ ناھايىتى ئاز بىر قىسمىدىن تەشكىل تاپتى. ئۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، ئەسلىدىكى 198 ئۇسۇل دىكتاتور تۈزۈمى ئاستىدىكى دۆلەت خەلقلىرى ھازىرغىچە ئۆز دۆلىتى ئىچىدە ئېلىپ بارغان دىكتاتۇرلىققا قارشى كۆرەشلەردە قوللىنىپ باققان ئۇسۇللار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىزدەك چەت ئەللەرگە چىقىپ كېتىپ، ئاشۇ چەت ئەللەردە قوللىنىپ باققان ۋە قوللانسا بولىدىغانلىرىنى تاللىغاندا، سانى ئاشۇنداق ئازلاپ كېتىدىكەن. شۇڭا مەن ئوقۇرمەنلەردىن بۇ نۇقتىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويماسلىقنى ئۈمىد قىلىمەن. مەزكۇر كىتاب 28 خىل تىلغا تەرجىمە قىلىنغان بولۇپ، قىزىققىدىغان قېرىنداشلار چوقۇم كىتابنىڭ ئۆزلىرى بىلىدىغان چەت ئەل تىلىدىكى نۇسخىسىنى تېپىپ، ئۇنىڭدىكى تولۇق تىزىملىكنى كۆرەلەيدۇ، دەپ ئىشىنىمەن.

	زوراۋانسز ھەرىكەتنىڭ ئۇسۇل-تەدبىرلىرى	
	زوراۋانسز نامايىش ۋە قايىل قىلىش ئۇسۇللىرى	
	رەسمىي باياناتلار	
1	ئاممۋى نۇتۇقلار	Public speeches
2	قارشى تۇرۇش ياكى قوللاش خەتلىرى	Letters of opposition or support
3	تەشكىلاتلارنىڭ جاكارنامىسى	Declarations by organizations and institutions
4	ئىمزا قويۇلغان ئاممۋى باياناتلار	Signed public statements
6	گۇرۇپپىلارنىڭ ياكى ئامىمنىڭ مۇراجىئەتنامىلىرى	Group or mass petitions
	كەڭ دائىرىلىك ئاڭلىغۇچىلار بىلەن بولغان ئالاقە-مۇناسىۋەتلەر	
7	شوئار، ھەجۋىي رەسىم ۋە سىمۋوللۇق بەلگىلەر	Slogans, caricatures and symbols
8	پىلاكات ۋە تەشۋىقات رەسىملىرى	Banners, posters and displayed communications
9	تەشۋىقات قەغىزى، كىتابچە ۋە كىتابلار	Leaflets, pamphlets and books
10	گېزىت ۋە ژۇرناللار	Newspapers and journals
11	ئاۋاز ھۆججەتلىرى، رادىيو ۋە تېلېۋىزورلار	Records, radio and television
	گۇرۇپپا ۋەكىللىكى	
15	گۇرۇپپا بويىچە لوبىيلىق قىلىش	Group lobbying
	سىمۋوللۇق ئاممۋى ھەرىكەتلەر	
18	بايراق ۋە سىمۋوللۇق رەڭلەرنى كۆرگەزمە قىلىش	Display of flags and symbolic colors
19	سىمۋوللۇق نەرسىلەرنى كىيىش	Wearing of symbols
20	دۇئا ئوقۇش ۋە ئىبادەت قىلىش	Prayer and worship
24	سىمۋوللۇق چىراغلارنى يېقىش	Symbolic lights
25	رەسىملەرنى كۆرگەزمە قىلىش	Displays of portraits
26	ئىسيان سۈرەتلىرىنى سىزىش	Paint as protest
27	يېڭى بەلگە ۋە ئىسىملارنى كۆرستىش	New signs ad names
	دراما ۋە مۇزىكا	
36	ئويۇن ۋە مۇزىكا ئورۇنلاش	Performance of plays and music
37	ناخشا ئېيتىش	Singing
	تىزىلىش	
38	رەت تۈزۈپ مېڭىش	Marches
	ئۆلگەنلەرگە ھۆرمەت بىلدۈرۈش	
43	سىياسىي ماتەم تۇتۇش	Political mourning
44	تەقلىدىي دەپنە مۇراسىمى ئۆتكۈزۈش	Mock funerals
46	يەرلىكلەردە ھۆرمەت بىلدۈرۈش	Homage at burial places
	ئاممۋى يىغىلىش	
47	قارشىلىق كۆرستىش ياكى قوللاش يىغىلىشلىرى	Assemblies of protest or support
48	قارشىلىق كۆرستىش يىغىنلىرى	Protest meetings
49	نىقابلىق قارشىلىق كۆرستىش يىغىنلىرى	Camouglaged meetings of protest
	ئىجتىمائىي ھەمكارلاشماسلىق ئۇسۇللىرى	
70	قارشىلىق كۆرستىش مەقستىدە ھىجرەت قىلىش	Protest emigration
	ئىقتىسادىي ھەمكارلاشماسلىق ئۇسۇللىرى	
71	ماللارنى بايقۇت قىلىش	Consumers' boycott
93	سودىگەرلەرنى قارا تىزىملىككە كىرگۈزۈۋېتىش	Blacklisting of traders
94	خەلقئارالىق ساتقۇچىلارنى ئېمبارگو قىلىش	International sellers' embargo
95	خەلقئارالىق سېتىۋالغۇچىلارنى ئېمبارگو قىلىش	International buyers embargo
96	خەلقئارا سودىنى ئېمبارگو قىلىش	International trade embargo
97	ئىش تاشلاش ھەرىكىتى	Protest strike
	سىياسىي ھەمكارلاشماسلىق ئۇسۇللىرى	
122	قارشىلىقنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر ۋە نۇتۇقلار	Literature and speeches advocating resistance
	زوراۋانسز ئارىلىشىش ئۇسۇللىرى	
159	ئاچلىق ئېلان قىلىش	Hunger strike
172	زوراۋانسز توسقۇنلۇق قىلىش (مەسلەن، كونسۇلخانا ئىشكىدە)	Nonviolent osbtrucrtion
173	زوراۋانسز ئىگىلىۋېلىش (مەسلەن، كونسۇلخانا ئىشكىنى)	Nonviolent occupation
187	مۈلۈكلەرنى ئىگىلىۋېلىش	Seizure of assets
194	مەخپىي خادىمنىڭ كىملىكلىرىنى ئاشكارىلىۋېتىش	Disclosing identities of secret agents
195	تۈرمىگە سولاشنى تەلەپ قىلىش	Seeking imrisonment
198	قوش ئىگىلىك ھوقۇقى ۋە پاراللېل ھۆكۈمەت	Dual sovereignty and parallel government

2. زوراۋانلىق ۋاستىلىرى بىلەن ئەركىنلىككە ئېرىشكىلى بولامدۇ؟

دىكتاتورلارنىڭ ھەممىسى قانۇنىي توسالغۇلارغا، سوت قارارلىرىغا ۋە ئاممۋى پىكىرلەرگە پەرۋا قىلمايدۇ. كىشلەر كۆپىنچە ۋاقىتلاردا رەھىمسىزلىك، قىيناش، غايىب قىلىۋېتىش ۋە ئۆلتۈرۈشكە تاقابىل تۇرۇش جەريانلىرى ئارقىلىق پەقەت زوراۋانلىق ۋاستىلەرلا بىر دىكتاتورنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاخىرلاشتۇرالايدۇ، دېگەن يەكۈننى چىقاردى. ئۆزلىرىگە قانچىلىك پايدىسىز بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، غەزەپلەنگەن ئېزىلگۈچىلەر بەزىدە قولغا كەلتۈرەلىگەن زوراۋانلىق ۋە ھەربىي ۋاستىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئىشقا سېلىپ، رەھىمسىز دىكتاتورلار بىلەن ئېلىشتى. ئۇلار كۆپىنچە ۋاقىتلاردا قانچىلىك ئازاب-ئوقۇبەت تارتىشىغا ۋە جانلىرىنىڭ قانچىلىك زىيان تارتىشىغا قارىماي، دىكتاتورلارغا قارشى باتۇرلۇق بىلەن كۈرەش قىلدى. ئۇلار بەزىدە ئاجايىپ زور غەلىبىلەرگە ئېرىشتى، ئەمما، ئاشۇنداق يول

بىلەن ئەركىنلىككە ئېرىشكەن ئەھۋال ئاساسەن مەۋجۇت ئەمەس. زوراۋانلىقتا تايانغان ئىسيانلار ئاساسەن رەھىمسىز باستۇرۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، ئىسيانچىلارنى بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك پايدىسىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ.

زوراۋان تاللاشلارنىڭ قانداق پايدىسى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مۇنداق بىر نۇقتىنى ھەر ۋاقىت جەزملەشتۈرگىلى بولىدۇ: زوراۋانلىق ۋاستىلەردە زالىملار ھەر ۋاقىت دىكتاتورغا قارشى كۈرەش قىلغۇاتقان ئىسيانچىلاردىن ئۈستۈن ئورۇندا تۇرىدۇ. پۇقرالار بىلەن سېلىشتۇرغاندا زالىملار زوراۋانلىق ۋاستىلىرىنى ئىشلىتىش جەھەتتە كۆپ ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن بولىدۇ. ئىسيانچىلار بەزىدە ۋاقىتلىق پايدا ئېلىۋاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئاخىرىدا يەنىلا زالىملارنىڭ قولىدىكى ھەربىي ئىمكانىيەتلەردىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ھەربىي قورال-ياراغ، ئوق-دورا، قاتناش ۋە ھەربىي كۈچنىڭ كۆلىمى جەھەتتە زالىملار ھەر ۋاقىت ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن بولىدۇ. ئىسيانچىلار قانچىلىك باتۇر بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، قورال كۈچى جەھەتتە زالىملارغا ھەرگىزمۇ تەڭ كېلەلمەيدۇ.

بەزىدە ئىسيانچىلار ئەنئەنىۋى ھەربىي قوزغىلاڭلارنىڭ ئەمەلىيەتتە ئۈيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىپ، پارتىزانلىق ئۇرۇشىدىن پايدىلىنىش يولىنى تاللايدۇ. ئەمما، پارتىزانلىق ئۇرۇشى ئېزىلگەن خەلققە پايدىلىق بولۇپ چىقىپ، ئۇلارنى ئەركىنلىككە ئېرىشتۈرگەن ئىشلار ئاساسەن يۈز بېرىپ باقمىغان. پارتىزانلىق ئۇرۇشى مەسىلىنى ھەل قىلماي، خەلقنى ئىنتايىن ئېغىر زىيانلارغا ئۇچرىتىدىغان ئەھۋاللار كۆپ يۈز بېرىدۇ. مەيلى خەلقئارالىق تايانچىلار بار بولسۇن ياكى تاللىغان يولنى توغرا يولغا چىقىرىدىغان نەزەرىيەلەر ۋە ئىستراتېگىيەلىك ئانالىزلار مەۋجۇت بولسۇن، پارتىزانلىق ئۇرۇش مەغلۇبىيەتتىن ساقلىنىشنى بىرەر كاپالەتكە ئىگە قىلالمايدۇ. پارتىزانلىق ئۇرۇش كۆپىنچە ئەھۋالدا ناھايىتى ئۇزۇنغا سوزۇلغان بولىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن ھۆكۈمرانلار پۇقرالارنى ئۆز يۇرتىدىن ياقا جايلارغا سۈرگۈن قىلىپ، غايەت زور ئىنسان ئازابى ۋە كۆچۈشلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

پارتىزانلىق ئۇرۇشلىرى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار قۇرۇلما جەھەتتە ئۇزۇن مۇددەتلىك سەلبىي ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. قارشىلىقتا ئۇچرىغان ھاكىمىيەت ئىسيانچىلارنى باستۇرۇشتا بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك دىكتاتورلىشىپ كېتىدۇ. ئەگەر بەزى پارتىزانلىق ئۇرۇشلار غەلىبە قىلغان بولسا، يېڭىدىن قۇرۇلغان ھۆكۈمەت بۇرۇنقى ھۆكۈمدارلىرىدىنمۇ بەكرەك دىكتاتورلىشىپ كېتىدۇ. سەۋەبى، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ بېشىغا چىقىدىغانلار دىكتاتورغا قارشى كۈرەش جەريانىدا كېڭەيتىلگەن ھەربىي كۈچلەرنى ئۆز قولىغا تېخىمۇ مەركەزلەشتۈرۈپ، جەمئىيەتتىكى بۇرۇن مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن مۇستەقىل گۇرۇھ ۋە ئىنستىتۇتلارنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ ياكى ۋەيران قىلىدۇ. مۇستەقىل گۇرۇھ ۋە ئىنستىتۇتلار مەۋجۇت بولمىغان جەمئىيەتتە دېموكراتىيە مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ. شۇڭلاشقا دىكتاتورغا قارشى يولغا چىققان كىشىلەر چوقۇم پارتىزانلىق كۈرەشلەردىن باشقا تاللاشقا يۈزلىنىشى كېرەك.

يۇقىرىقىلار كىتابتىن ئېلىنغان مەزمۇنلار. 2001-يىلىدىكى «11-سېنتەبىر ۋەقەسى»دىن كېيىن خىتاي دىكتاتور مۇستەملىكىچى ھاكىمىيىتى «تېررورلۇققا قارشى ئۇرۇش» بايرىقى ئاستىدا ئۇيغۇرلارغا قارىتا «قاتتىق زەربە بېرىش» تەدبىر-سىياسەتلىرىنى يولغا قويىدى. شەرقىي تۈركىستاندىكى خەلقىمىز خىتاينىڭ زۇلمىغا قارشى ھەر خىل شەكىلدىكى كۈرەشلەرنى ئېلىپ باردى. ئۇيغۇرلار بىر پۈتۈن مىللەت، بىرەر تەشكىلات ياكى بىرەر جامائەت شەكلىدە ئەمەس، بىرقانچە ئايرىم شەخسلەر شەكلىدە قوللانغان ۋاستىلەر ۋە قىلغان ئىشلار ئىچىدە يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئەھۋاللارغا تەۋە، دەپ قارىلىۋاتقان ئىشلارمۇ بار. مەسىلەن، بېيجىڭ، كۇنمىڭ ۋە ئۈرۈمچىدە يۈز بەرگەن ئىشلار. مەن ئوقۇرمەنلەردىن ماقالىنىڭ مەزكۇر بۆلۈمىدىكى مەزمۇنلارنى ئۆز ۋەتىنىمىزدە يېقىنقى 30 يىلدەك ۋاقىت ئىچىدە يۈز بەرگەن ئىشلار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئويلىنىپ بېقىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

خىتاي ھۆكۈمدارلىرى دۇنيادىكى تەڭرى بىلەنمۇ كۈرەش قىلىدىغان، تەبىئەت بىلەنمۇ كۈرەش قىلىدىغان، ئادەملەر بىلەنمۇ كۈرەش قىلىدىغان، كۆپ سانلىق ئىنسانلارغا ئوخشىمايدىغان بىر گۇرۇپپا مەخلۇقلار بولۇپ، ئۇلار شەرقىي تۈركىستاندىكى خەلق تىنچ شەكىلدە ئېلىپ بارغان نارازىلىق نامايىشلىرىغا مەقسەتلىك ھالدا زوراۋانلىق ئېلېمېنتلىرىنى قوشۇپ، ئاندىن ئۇ ئېلېمېنتلارنى ئۇيغۇرلارنى باستۇرۇشنىڭ باھانىسى قىلىپ ئىشلەتتى. شەرقىي

تۈركستان ۋە ختاي ئۆلكىلىرىدە ئۇيغۇرلارغا ئارتىلغان «تېررورلۇق» ۋە زوراۋانلىق ئىش-ھەرىكەتلىرىنى پىلانلاپ ۋە ئويناپ چىقىپ، ختاي دۆلىتى ئىچىدە ۋە خەلقئارادا ئۇيغۇر نامىنى سېستىپ، شۇ ئارقىلىق ئۇيغۇرلارنى تارىختا يۈز بېرىپ باقمىغان دەرىجىدىكى ئېغىر زىيانلارغا ئۇچراتتى. بۇ ئىشلار مەزكۇر كىتابتا بايان قىلىنغان يۇقىرىدىكى ئەھۋاللار دائىرىسىگە كىرمەيدۇ، ئەلۋەتتە.

3. چەت ئەل ياردىمى قانچىلىك رول ئوينايدۇ؟

رەھىمسىز دىكتاتورلۇقنىڭ زىيىننى تارتىۋاتقان ياكى دىكتاتور ھاكىمىيەتنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن چەت ئەللەرگە قېچىپ چىققان نۇرغۇن كىشلەر ئېزىلگەن خەلقنىڭ ئۆز-ئۆزىنى ئازاد قىلالىشىغا ئانچە ئىشەنمەيدۇ. ئۇلار پەقەت «باشقىلارنىڭ ياردىمىلا ئۆز خەلقىنى قوغداپ قالالايدۇ» دېگەنگە ئىشىنىدۇ. ئۇلار ئۆز ئۈمىدىنى تاشقى كۈچلەرگە باغلايدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە پەقەت خەلقئارالىق ياردەملا دىكتاتورنى ئۆرۈپ تاشلاشقا يېتىدىغان دەرىجىدە كۈچلۈك بولىدۇ.

«ئېزىلگەن خەلق ئۈنۈملۈك ئىش ئېلىپ بارالمايدۇ» دېگەن قاراش بەزىدە مەلۇم مەزگىل توغرا چىقىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ رەھىمسىز دىكتاتورغا يۈزلىنەلەيدىغان قابىلىيىتىگە ئىشەنمەسلىكى ھەمدە ئۆزلىرىنى قوغداشتا ئىسپاتلانغان ئۇسۇلنىڭ مەۋجۇت بولماسلىقى تۈپەيلىدىن، ئېزىلگەن خەلق دىكتاتورغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىشنى خالىمايدۇ ھەمدە كۈرەشكە ئاتلىنالمايدۇ. شۇڭلاشقا كۆپلىگەن كىشلەرنىڭ ئۆزلىرىنى ئازاد قىلىش ئۈمىدىنى باشقىلارغا باغلاپ قويىدىغانلىقىنى چۈشىنىشكە بولىدۇ. بۇ يەردىكى سىرتقى كۈچ «ئاممىۋى پىكىر» بولۇشى، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى (ب د ت) بولۇشى، بىرەر ئالاھىدە دۆلەت بولۇشى ياكى خەلقئارالىق ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي جازا بولۇشى مۇمكىن.

بۇنداق سىنارىيە كىشىنى راھەتلەندۈرىدىغاندەك تۇيۇلۇشى مۇمكىن، ئەمما ئۈمىدنى سىرتقى قۇتقۇزغۇچىغا ئارتىپ قويۇشتا ئېغىر مەسىلە مەۋجۇت. ئۇنداق ئۈمىد ئۆز ئورنىنى پۈتۈنلەي يوقىتىپ قويۇشقا ئاپىرىشى مۇمكىن. كۆپىنچە ئەھۋالدا سىزنى قۇتقۇزغىلى بىرەر تاشقى پاناھ ئىگىسى كەلمەيدۇ. بىرەر چەت ئەل ھەقىقەتەن سىز بىلەن سىزنى ئەزگەن دىكتاتورنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرگەن تەقدىردىمۇ، سىز ئۇنىڭغا بەك ئىشىنىپ كەتسىڭىز بولمايدۇ. ئۇنىڭ مۇنداق سەۋەبلىرى بار:

-- ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي ياكى سىياسىي مەنپەئەتىگە پايدا يارىتىش ئۈچۈن، كۆپىنچە ۋاقىتلاردا بەزى ئەللەر دىكتاتورنى قوبۇل قىلىدۇ ياكى بولمىسا ھەتتا ئۇنىڭغا ئىجابىي ياردەم قىلىدۇ.

-- بەزى ئەللەر باشقا بىر مەنپەئەتلىرىنى قۇربان قىلماسلىق ئۈچۈن، ئېزىلگەن خەلقنىڭ ئازادلىقىغا ياردەم قىلىش ۋەدىسىدە تۇرۇشنىڭ ئورنىغا، ئېزىلگەن خەلقنى دىكتاتورغا سېتىۋېتىشى مۇمكىن.

-- بەزى ئەللەر پەقەت ئېزىلگەن خەلقنىڭ ۋەتىنىگە بولغان كونتروللۇقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈنلا دىكتاتورغا قارشى ئىش كۆرىدۇ.

-- دۆلەت ئىچىدىكى دىكتاتورغا قارشى كۈچلەر ئاللىقاچان ئىش باشلاپ، دىكتاتورنىڭ ئۇلىنى تەۋرىتىشكە باشلىغان، شۇ ئارقىلىق خەلقئارالىق دىققەتنى دىكتاتورچى ھاكىمىيەتنىڭ رەھىمسىز تەبىئىتىگە تارتقان ۋاقىتتىلا بەزى ئەللەر ئىجابىي مەقسەتلەر ئۈچۈن ئېزىلگەن خەلقنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىدۇ.

دىكتاتورلۇقنى ئۆز دۆلىتىدىكى ئىچكى ھوقۇق تەقسىماتى كەلتۈرۈپ چىقارغان بولىدۇ. پۇقرالار بىلەن جەمئىيەت بەك ئاجىز بولغانلىقتىن، دىكتاتورلۇققا قارىتا ئېغىر مەسىلە پەيدا قىلالمايدۇ. بايلىق بىلەن ھوقۇق بىرقانچە

ئادەمنىڭ قولىغا مەركەزلەشكەن بولىدۇ. گەرچە خەلقئارالىق ئىش-ھەرىكەتلەر دىكتاتورلۇققا بەزى پايدىلارنى ئېلىپ كېلىدىغان ياكى دىكتاتورلۇقنى ئازراق ئاجىزلىتىدىغان بولسىمۇ، دىكتاتورلۇقنىڭ داۋاملىشىشى ئاساسەن ئىچكى ئامىللارغا باغلانغان بولىدۇ.

پەقەت ناھايىتى كۈچلۈك ئىچكى قارشىلىق كۆرسىتىش كۈرەشلىرى بىلەن بىرلەشكەندىلا، خەلقئارالىق بېسىمنىڭ ياردىمى زور بولىدۇ. پەقەت ئاشۇنداق شەرت ئاستىدىلا خەلقئارالىق ئىقتىسادىي بايقۇت قىلىش، ئېمبارگو يۈرگۈزۈش، دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى ئۈزۈش، خەلقئارالىق تەشكىلاتلاردىن قوغلىۋېتىش، ب د ت نىڭ قولى بىلەن ئەيىبلەش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تەدبىرلەرنىڭ ياردىمى زور بولىدۇ. ئەمما، كۈچلۈك ئىچكى قارشىلىق كۆرسىتىش كۈرىشى ۋۇجۇدقا كەلمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، باشقا ئەللەرنىڭ ئېزىلگۈچى خەلقلەرگە ياردەم قىلىش ئىش-ھەرىكەتلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس.

يۇقىرىدىكىسى كىتابتىكى مەزمۇنلار. ئۇلارنى ئوقۇغاندىن كېيىن بىر قىسىم ئوقۇرمەنلەر تۆۋەندىكى نۇقتىلارنى ھېس قىلالىشى مۇمكىن:

(1) تۈرك ئەللىرى بىلەن ئىسلام ئەللىرىنىڭ ھۆكۈمەتلىرى خىتاي ئۇيغۇرلار ئۈستىدىن ئېلىپ بارغان ئىرقىي قىرغىنچىلىق مەسىلىسىدە ئۇيغۇر تەرەپتە تۇرمىدى. خىتاي دىكتاتور مۇستەملىكچىلىرىگە نىسبەتەن سۈكۈت قىلىش يولىنىمۇ تاللىمىدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە، خىتاينى بارلىق پۇرسەتلەردە ئاشكارا ھىمايە قىلدى ۋە قوللىدى. ئۇ ھۆكۈمەتلەرنىڭ تاللىشى يۇقىرىقى مەزمۇندا تىلغا ئېلىنغان، ئۆز مەنپەئەتى ئۈچۈن يالغۇز ئېزىلگەن خەلقنىلا ئەمەس، ئۆزىنىڭ مىللىي قېرىندىشى بىلەن دىنىي قېرىندىشىنىمۇ سېتىۋېتىدىغان چەت ئەل ھۆكۈمەتلىرى كاتېگورىيەسىگە كىرىدۇ.

(2) دىكتاتور ھاكىمىيەتنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇشتا چەت ئەللەرنىڭ ياردىمىگە قارىغاندا ئېزىلگەن خەلقنىڭ ئۆزىنىڭ قوزغىلىشى تېخىمۇ مۇھىم رول ئوينايدۇ. ئېزىلگەن خەلقنىڭ ئۆزى قوزغالمىغۇچە چەت ئەلنىڭ ياردىمىمۇ ۋۇجۇدقا كەلمەيدۇ. شۇڭلاشقا ھازىر ۋەتەندىكى خەلقىمىزنى جاللات خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتقۇزۇش، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە خەلقىمىزنى ھايات ساقلاپ قېلىش ھەممىدىن مۇھىم.

(3) خىتاي دۇنيادىكى ئىنسانلارنى ئىدارە قىلىش تاكتىكىسىنى ئەڭ ئۇزۇن ۋە ئەڭ كۆپ تەتقىق ۋە تەجرىبە قىلغان بىر مىللەت. شۇنداقلا خىتاي غەربلىكلەر تەرەققىي قىلدۇرغان ئىلىم-پەن مېۋىلىرىنى ئەڭ چوڭقۇر ئۆگەنگەن ۋە ئەمەلىيەتكە ئەڭ مۇكەممەل تەتبىقلىغان مىللەتلەرنىڭ بىرى. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئىلمىي يەكۈنلەردىن خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭمۇ تولۇق خەۋىرى بار. جاللات شى جىنپىڭ ۋە خىتاي مۇستەملىكچى ھاكىمىيىتىنىڭ نەزىرىدە شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇر خەلقى شەرقىي تۈركىستاننى قولدىن بېرىپ قويۇشنىڭ ئەڭ ئېغىر ۋە ئەڭ ھالقىلىق تەھدىتى. شۇڭلاشقا، 2014-يىلدىن كېيىن، خىتاي ئەسلىدىكى نوپۇسىنىڭ 95 پىرسەنتى ئۇيغۇر بولغان خوتەن، قەشقەر ۋە ئاقسۇنىڭ نوپۇسىنى ئۆلتۈرۈپ، تۈرمە-لاگېرلارغا سولاپ، ھەمدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ باشقا جايلىرىغا ۋە خىتاي ئۆلكىلىرىگە يۆتكەپ، شۇ ئارقىلىق بۇرۇنقىغا پۈتۈنلەي ئوخشىمايدىغان بىر يېڭى نوپۇس ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى. بۇ جەھەتتە ئۇيغۇرلارغا بولغان زىيان ئىنتايىن ئېغىر بولدى.

تۆۋەندىكىسى كىتابتىكى مەزمۇننىڭ داۋامى:

بىر دىكتاتورنى ئەڭ ئۈنۈملۈك ۋە ئەڭ ئاز چىقىم بىلەن ئاغدۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈن تۆۋەندىكى تۆت ۋەزىپىنى ئورۇنلاش شەرت:

(1) ئېزىلگەن خەلقنى ئىرادە، ئۆز-ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ ۋە قارشىلىق كۆرسىتىش ماھارەتلىرى جەھەتتە كۈچلەندۈرۈش؛

(2) ئېزىلگەن خەلقنىڭ مۇستەقىل ئىجتىمائىي گۇرۇھلىرىنى ۋە ئىنستىتۇتلىرىنى كۈچلەندۈرۈش؛

(3) بىر كۈچلۈك ئىچكى قارشىلىق كۆرسىتىش قوشۇنىنى بەرپا قىلىش؛

(4) ئازادلىقنىڭ بىر ئاقىلانە ئومۇمىي ئىستراتېگىيەلىك پىلانىنى تۈزۈپ چىقىش ھەمدە ئۇنى ئۇستىلىق بىلەن ئىجرا قىلىش؛

ئازادلىق كۈرىشى — ئۆز-ئۆزىگە تايىنىش ۋە كۈرەشكە ئاتلانغان گۇرۇپپىنىڭ ئىچكى جەھەتتىن ئۆز-ئۆزىنى كۈچلەندۈرۈش جەريانى. ئاقىلانە ئىستراتېگىيەسى بار، تۈزۈم ۋە باتۇرلۇق بىلەن ئىش قىلىدىغان، ھەقىقىي كۈچلۈكلۈككە ئىگە، بىر ناھايىتى كۈچلۈك ئۆز-ئۆزىگە تايىنىدىغان قوشۇن ئالدىدا، دىكتاتور ھاكىمىيەت چوقۇم ئۆرۈلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ئەڭ تۆۋەن شەرتى يۇقىرىدىكى تۆت ئىشتىن ئىبارەت.

دىكتاتورلۇقتىن قۇتۇلۇش ئەڭ ئاخىرىدا ئېزىلگەن خەلقنىڭ ئۆز-ئۆزىنى ئازاد قىلىش قابىلىيىتىگە باغلىق. ئېزىلگەن خەلقنىڭ ئۆز-ئۆزىنى ئەركىنلىككە ئېرىشتۈرۈش ۋاستىلىرى مەۋجۇت، ئەمما ئۇنداق ۋاستىلەر ھازىرغىچە يېتەرلىك دەرىجىدە تەرەققىي قىلدۇرۇلمىدى.

يۇقىرىدىكىسى كىتابتىكى مەزمۇنلار.

ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ۋەتەننىڭ سىرتىدا 60 تىن كۆپ ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرى بار. ئۇ تەشكىلاتلارنىڭ رەھبەرلىرى ئىچىدە سىياسەت، خەلقئارا مۇناسىۋەت، خەلقئارا قانۇن، تەشكىلاتچىلىق، لىدېرلىق، داھىيلىق نەزەرىيەسى، ئاتتىلائىزىم، باشقۇرۇش ئىلمى، پروجېكت باشقۇرۇش يۇمشاق دېتالى، ھۆكۈمەتچىلىك ۋە ئاخباراتچىلىق قاتارلىق كەسپلەردە ئۇنىۋېرسىتېت باكالاۋۇرلۇق ئۇنۋانى ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى ئۇنۋانغا ئېرىشكەنلەرنىڭ نىسبىتى قانچىلىك؟ يەنى كەسپىي تەربىيە كۆرگەنلەرنىڭ نىسبىتى قانچىلىك؟ يۇقىرىدىكى تۆت شەرتنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشىنەلەيدىغانلارنىڭ نىسبىتى قانچىلىك؟

4. كېڭىشىش (Negotiation) ئۈنۈم بېرەمدۇ؟

رەھىمسىز دىكتاتورنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا قالغاندا، بەزىلەر «بىزنىڭ باشقا ئامالىمىز يوق» دەپ، بويسۇنۇش يولىنى تاللايدۇ. يەنە بەزىلەر بولسا دىكتاتورنى نورمال ئىنسانلاردەك رەھىملىك ھېسابلاپ، ئەپلىشىپ قېلىش (conciliation)، مۇرەسسە قىلىش ياكى كېلىشىش (compromise) ۋە كېڭىشىش (negotiation) يوللىرى بىلەن بىر قىسىم ئىجابىي ئېلېمېنتلارنى قوغداپ قېلىپ، دىكتاتورنىڭ رەھىمسىزلىكىنى توختاتقىلى بولىدۇ، دەپ ئويلايدۇ. باشقا ئۈنۈملۈك تاللاش مەۋجۇت بولمىغان ئەھۋالدا، يۇقىرىدىكى 2-تاللاش ئەقىلگە مۇۋاپىقتەك كۆرۈنىدۇ.

كىشىلەر بەزىدە «ھەقىقەتنىڭ ھەممىسى بىرلا تەرەپتە ئەمەس»، دەپ قارايدۇ. دىكتاتورنى رىغبەتلەندۈرۈش ۋە ئېزىقتۇرۇش ئارقىلىق، ئۇنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك تۇيغۇسىنى قوزغاپ، ئۇنى ئاز-ئازدىن يول بېرىشكە قىستاپ، شۇ ئارقىلىق دىكتاتورلۇقنى ئاخىرلاشتۇرۇش مۇمكىن، دەپ ئويلايدۇ. دىكتاتورغا «قوش غەلىبە» يولىنى كۆرسىتىپ بېرىپ، ھەر ئىككى تەرەپ مەلۇم پايدىغا ئېرىشىدىغان تاللاش ئارقىلىق دىكتاتورنى ئەيۋەشكە كەلتۈرگىلى بولىدۇ، دەپ ئويلايدۇ. ئېزىلگۈچى خەلق تىنچلىق ئاساسىدىكى مۇرەسسە قىلىش يولىنى تاللىسا، داۋاملىق كۈرەش قىلغاندىكى زۆرۈرسىز خېيىم-خەتەر ۋە ئوڭۇشسىزلىقلاردىن ساقلانغىلى بولىدۇ، دەپ ئويلايدۇ. مۇشۇنداق تەپەككۇر

قىلىش، مەسىلىنى مۇشۇنداق يول بىلەن ھەل قىلىش ھەربىي ئۆرۈش ياكى زوراۋانلىق كۆرەشلىرىنى ئېلىپ بارغانغا قارىغاندا كۆپ ياخشى ئەمەسمۇ؟

ئىشچىلارنىڭ مائاشىنى ئۆستۈرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ ئېلىپ بېرىلغان ئىش تاشلاش ھەرىكىتىگە ئوخشاش ئىشلاردا كېڭىشىش ئىنتايىن مۇھىم رولنى ئوينىيالايدىغان بولۇپ، ئاشۇنداق ئىشلاردا كېڭىشىشكە سەل قاراشقا بولمايدۇ. ئەمما، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت دىنىي پىرىنسىپ، ئىنسان ئەركىنلىكى ياكى پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتىغا ئوخشاش تۈپ مەسىلىلەر ئۈستىدە بولغاندا، كېڭىشىش كىشىلەر قانائەتلەنگۈدەك ئۈنۈم بەرمەيدۇ. بەزى تۈپ مەسىلىلەردە كېلىشىشكە بولمايدۇ. پەقەت ھوقۇق تەقسىماتى ئېنىقلىغۇچى خەلققە پايدىلىق بولۇپ ئۆزگەرگەندىلا، ئاندىن ئېنىقلىغۇچى خەلق كېڭىشىش ئارقىلىق ئۆز مەنپەئەتىنى قوغدىيالايدۇ. ھوقۇق تەقسىماتىدىكى ئۇنداق ئۆزگىرىشلەر بولسا كېڭىشىش ئارقىلىق ئەمەس، كۆرەش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. يەنى، دىكتاتورغا قارشى بىر كۈچلۈك كۆرەش ۋۇجۇدقا كەلمەي تۇرۇپ، پەقەت كېڭىشىش ئارقىلىق دىكتاتورنىڭ قولىدىن قۇتۇلغىلى بولمايدۇ.

ئېنىقلىغۇچى خەلق ئۈچۈن بەزىدە كېڭىشىش ھەرگىزمۇ بىر تاللاش بولالمايدۇ. يەنى، ئۆز ئورنىنى ناھايىتى پۇختا مۇستەھكەملىۋالغان دىكتاتور ئۆزىگە قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقان خەلق بىلەن كېڭىشىش ئۆستىلىگە كەلمەيدۇ، ياكى بولمىسا ۋاقتى كەلگەندە دىكتاتورلار كېڭىشىش يىغىنىغا كەلمەي، مەڭگۈ غايىب بولىدۇ.

كېڭىشىشنى دىكتاتور تەرەپ ئوتتۇرىغا چىقارغاندا، ئۇلارنىڭ سەممىي بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. سەۋەبى، دىكتاتورلار قارشى تەرەپنى ئارىلاشتۇرماي تۇرۇپلا ئۆز خەلقىگە قاراتقان ئۇرۇشنى توختىتالايدۇ، ئىنسان غۇرۇرىغا بولغان ھۆرمەتنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ، سىياسىي مەھبۇسلارنى ئەركىنلىككە چىقىرالايدۇ، قىيناشنى ئاخىرلاشتۇرالايدۇ، ئۆزىنىڭ ھۆكۈمران ئورنىدىن چېكىنەلەيدۇ، ھەمدە خەلقتىن كەچۈرۈم سورىيالايدۇ.

دىكتاتورنىڭ ئورنى مۇستەھكەم بولۇپ، ئېنىقلىغۇچى خەلقنىڭ قارشىلىق كۆرستىش كۈرەشلىرىدىن ئىچى پۇشقان ۋاقىتتا، دىكتاتور تەرەپ خەلقنى كېڭىشىش ھاسىل قىلىشقا چاقىرىپ، «تىنچلىق»نى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش باھانىسىدە خەلقنى تەسلىم قىلدۇرۇشقا ئۇرۇنۇشى مۇمكىن. بۇنداق ئەھۋالدا كېڭىشىش ناھايىتى جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە بولسىمۇ، خەلققە نىسبەتەن بىر چوڭ خەتەرنى ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن.

يەنە بىر تەرەپتىن، ئەگەر قارشىلىق كۆرسەتكۈچى تەرەپ ناھايىتى كۈچلۈك بولۇپ، دىكتاتورنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنى تەھدىتكە دۇچ كەلگەندە، دىكتاتور تەرەپ ئۆز ھوقۇقىنى ۋە ئۆز بايلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن قارشى تەرەپنى كېڭىشىش ھاسىل قىلىشقا تەكلىپ قىلىشى مۇمكىن. ئېنىقلىغۇچى خەلق بۇنداق ئەھۋالدىمۇ دىكتاتورنىڭ ئۆز مەقسىتىگە يېتىۋېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشى كېرەك.

كېڭىشىش قارىمۇقارشى ئىككى تەرەپ باراۋەرلىك ئاساسىدا بىر ئۈستەلدە ئولتۇرۇپ، ئوتتۇرىدا زىددىيەت پەيدا قىلغان مەسىلىلەرنى سۆزلىشىش ئارقىلىق ھەل قىلىش، دېگەندىن دېرەك بەرمەيدۇ. بۇ يەردە مۇنداق ئىككى نەرسىنى ئەستىن چىقارماسلىق كېرەك: بىرىنچى، كېڭىشىشتە ئۇتتۇپ چىقىدىغىنى قارىمۇقارشى پىكىرلەردىكى ۋە ئوخشىمىغان مەقسەتلەردىكى بەكرەك ئادىل بولغان تەرەپ بولمايدۇ؛ ئىككىنچى، كېڭىشىشنىڭ نەتىجىسىنى بەلگىلەيدىغىنى ئاساسەن ھوقۇقنىڭ ئىككى تەرەپتىكى تەقسىمات ئەھۋالى بولىدۇ. شۇڭلاشقا ئالدى بىلەن تۆۋەندىكىدەك سوئاللارغا جاۋاب تېپىپ قويۇش تولىمۇ زۆرۈر:

-- كېيىنچە كېڭىشىشتە قارشى تەرەپ بىلەن بىر كېلىشىم ھاسىل قىلغىلى بولماي قالسا، بىز قانداق قىلىمىز؟

-- ئەگەر كېلىشىم ھاسىل قىلىپ بولغاندىن كېيىن قارشى تەرەپ ۋەدىسىنى بۇزۇپ، ئۆز كۈچىدىن پايدىلىنىپ پەقەت ئۆز مەنپەئەتىنىلا قوغلاشسا، ئۇنىڭغا قانداق تاقابىل تۇرىمىز؟

كېڭىشىشتە دۇچ كەلگەن مەسىلىدىكى توغرا ۋە خاتا تەرەپكە ئاساسەن بىر كېلىشىم ھاسىل قىلغىلى بولمايدۇ. بەلكى كېلىشىمنىڭ ئاقىۋىتىنى ئىككى تەرەپنىڭ قولىدىكى ھوقۇقنىڭ كۈچلۈك-ئاجىزلىقى بەلگىلەيدۇ. شۇڭلاشقا سىز بىر كېلىشىمنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئۆز مەنپەئەتىڭىزنى قانچىلىك قۇربان قىلىشقا رازى، دېگەن سوئالغا ئالدىن جاۋاب تېپىپ قويۇشىڭىز كېرەك. ئېزىلگەن خەلق ئۈچۈن كۈرەشنى داۋاملاشتۇرۇش بەكرەك پايدىلىقمۇ، ياكى مەلۇم مەنپەئەتتىن ۋاز كېچىپ، بىر كېلىشىم ھاسىل قىلىش بەكرەك پايدىلىقمۇ؟ دىكتاتورلار ئەھۋالنى ئۆزى كونترول قىلالايدىغان ھوقۇقتىن ئايرىلىپ قالىدىكەن، ئۇلار باشقا ھوقۇق، ئورۇن، بايلىق، جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نۇرغۇن ئىمتىيازلىرىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇلار كېڭىشىشتە ئۆزىدە بار ئىمتىيازنى ساقلاپ قېلىشقا پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشىدۇ. ئۇلار ئالدىدا ۋەدە بېرىپ قويۇپ، ئاندىن ئۇ ۋەدىسىدىن تېنىۋېلىشتىن ھەرگىزمۇ باش تارتمايدۇ.

قىسقىسى، ئېزىلگەن خەلقنىڭ دىكتاتورغا قارشى كۈرىشىنى توختىتىشى، ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ ئېزىلىش دەرىجىسىنى تۆۋەنلىتىپ قالمايدۇ. زىددىيەتلىك مەسىلە تۈپ (fundamental) مەسىلە بولغاندا، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغىنى كېڭىشىش ئەمەس، بەلكى قارشىلىق كۆرسىتىش كۈرىشىدىن ئىبارەتتۇر. ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان خەلق ئۈچۈن سىياسىي قارشىلىق كۈرىشى ياكى زوراۋانسىز كۈرەش، ئەڭ ئۈنۈملۈك ۋاستىدىن ئىبارەت.

يۇقىرىدىكىسى كىتابتىكى مەزمۇنلار.

تىبەتلەرنىڭ داھىيسى دالاي لاما تىبەتلەرنىڭ تىلى، مەدەنىيىتى ۋە مىللىي كىملىكىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، 1988-يىلى فىرانسىيەنىڭ ستراسبورگ (Strasbourg) شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن ياۋروپا پارلامېنتى يىغىنىدا ئۆزىنىڭ «ئوتتۇرا يول سىياستى»نى ئېلان قىلدى. بۇ سىياسەتنىڭ مەقسىتى، تىبەتلىكلەرنىڭ مۇستەقىل بولۇش غايىسىدىن ۋاز كېچىپ، خىتاي كومپارتىيە ھاكىمىيىتى بىلەن دىيالوگ قۇرۇش ئارقىلىق تىبەت ئۈچۈن ھەقىقىي ئاپتونومىيە سالاھىيىتىنى قولغا كەلتۈرۈش بولدى. ئەمما، ھەممىمىزگە ئايان بولغىنىدەك، ئۇ سىياسەت مەغلۇپ بولدى. تىبەتلىكلەر بىلەن خىتاي ھاكىمىيىتى ئوتتۇرىسىدا ھەقىقىي مەنىدىكى كېڭىشىش ئۈچرىشىشى ھازىرغىچە يۈز بەرمىدى. بەزى سابىق ئۇيغۇر تەشكىلات رەھبەرلىرىمۇ بۇ يولدىكى مەلۇم ئۇرۇنۇشلارنى سىناپ باقتى، ئەمما ئۇمۇ ئەمەلگە ئاشماي، ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى تىبەتلىكلەرنىڭكىدىنمۇ كۆپ ناچار بولدى. ئىشلار نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولدى، دېگەن سوئالغا يۇقىرىدىكى مەزمۇنلاردىن يېتەرلىك جاۋاب تېپىش مۇمكىن.

5. ئىستراتېگىيە تۈزۈش

دىكتاتورغا قارشى سىياسىي قارشىلىق كۈرىشى ھەر خىل شەكىلدە باشلىنىدىغان بولۇپ، ھازىرغىچە بولغان كۈرەشلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئالدىن پىلانلانمىغان ياكى تاسادىپىي ھالەتتە باشلانغان. ئۇنىڭغا سەۋەب بولغان ئامىللارمۇ ھەرخىل بولۇپ، ئۇلارنىڭ مىساللىرى سۈپىتىدە دىكتاتورنىڭ رەھىمسىزلىكىنىڭ بىر يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈلۈشى، بىر تونۇلغان ئەربابنىڭ قولغا ئېلىنىشى ياكى ئۆلتۈرۈلۈشى، بىر يېڭى باستۇرۇش سىياستىنىڭ يولغا قويۇلۇشى، يېمەكلىكنىڭ كەمچىل بولۇپ كېتىشى، دىنىي ئېتىقادقا قارىتىلغان ھۆرمەتسىزلىك ياكى بىر مۇھىم ۋەقەنىڭ يىللىق خاتىرە كۈنى قاتارلىقلارنى تىلغا ئېلىش مۇمكىن.

تاسادىپىي باشلانغان قارشىلىق كۈرىشىنىڭ بەزى ئارتۇقچىلىقى بار بولسىمۇ، ئۇنىڭ پايدىسىز تەرەپلىرىمۇ ئاز ئەمەس. پىلانسىز ئىش ئېلىپ بارغاندا دىكتاتور ھاكىمىيەتنىڭ قانداق ئىنكاس قايتۇرىدىغانلىقى ئالدىن مۆلچەرلەنمىگەن بولغاچقا، ئېزىلگەن خەلق ئېغىر بەدەللەرنى تۆلەپ، ئۇلارنىڭ باشلىغان كۈرىشىمۇ مەغلۇبىيەت بىلەن ئاخىرلاشقان ئەھۋاللار كۆپ بولدى. كۆپلىگەن كۈرەش يېتەكچىلىرى ئىش باشلاشتىن بۇرۇن ناھايىتى ئەستايىدىللىق بىلەن بىر ئىستراتېگىيەلىك پىلان تۈزۈۋېلىشنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتمىدى.

ئاشۇنداق بىر ئېھتىياجنى ھېس قىلالمىدى ياكى ئۇنىڭغا ئادەتلەنمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ قولىدا بىر ئىستراتېگىيەلىك پىلان ۋۇجۇدقا كەلمىدى.

مۇشۇنداق ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىشىدە، دىكتاتورغا قارشى كۈرەشكە ئاتلانغان يېتەكچىلەرنىڭ ئىستراتېگىيەلىك پىلان تۈزۈش جەھەتتە مەخسۇس تەربىيەلەنمىگەنلىكى بىر مۇھىم سەۋەب بولۇپ كەلدى.

ھازىر دىكتاتورغا قارشى كۈرەشنىڭ ئۇسۇل-چارىلىرىنى ئالدىن پىلانلاپ، سىياسىي ۋەزىيەت ۋە ئاممىنىڭ رايى قاچان تەييار بولىدىغانلىقىنى ئالدىن مۆلچەرلەپ، شۇ ئاساستا سىياسىي كۈرەشنى باشلاشنىڭ ئەڭ مۇۋاپىق پەيتىنى ئالدىن تاللاش پۈتۈنلەي مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە چوڭقۇر ئىزدىنىش ۋە ئويلىنىش ئارقىلىق ھەقىقىي ئەھۋالنى ۋە ئېزىلگەن خەلقنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش ئىمكانىيەتلىرىنى توغرا چۈشىنىش —كۈرەشنىڭ ئەڭ مۇۋاپىق چارە-تەدبىرلىرىنى تاللاپ، غەلىبە قازىنىشتا كەم بولسا بولمايدىغان قەدەم-باسقۇچلارنىڭ بىرىدۇر.

ھازىرغىچە دىكتاتورغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان كۈرەشلەرگە يېتەكچىلىك قىلغان كىشىلەر ئىچىدە قايسى ئىشلارنى قىلىشنى ئۆزلىرىنىڭ ھېسسىياتىغا تايىنىپ قارار قىلغان كىشىلەر كۆپ چىقتى. ئىشنى ئۇنداق قىلىش يالغۇز شەخسىيەتچىلىك بولۇپلا قالماي، ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ بىر ئومۇمىي ئىستراتېگىيەسىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشنىمۇ ئىمكانىيەتسىز قالدۇرىدۇ.
دىكتاتورغا قارشى كۈرەشنى غەلىبىگە ئېرىشتۈرۈشتە تۆۋەندىكى تۆت نەرسە چوقۇم بولمىسا بولمايدۇ:

(1) ئومۇمىي ئىستراتېگىيە

ئومۇمىي ئىستراتېگىيە بىر توقۇنۇشتا ئەركىنلىككە ئېرىشمەكچى بولغان گۇرۇپپىنىڭ بارلىق مۇۋاپىق ھەمدە پايدىلىنىشقا بولىدىغان مەبلەغلىرىنى ماسلاشتۇرۇش ۋە بىۋاستە ئىشقا سېلىشنى كونترول قىلىدۇ. بۇ يەردىكى مەبلەغلەر ئىقتىسادىي، ئىنسانىي، مەنىۋى، سىياسىي ۋە تەشكىلات قاتارلىق مەبلەغلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئومۇمىي ئىستراتېگىيەنىڭ دىققەت مەركىزى گۇرۇپپىنىڭ توقۇنۇشتىكى مەقسەتلىرى (objectives) ۋە مەبلەغلىرى بولىدۇ. ئۇ، توقۇنۇشتا قوللىنىلىدىغان ئەڭ مۇۋاپىق ھەرىكەت تېخنىكىسىنى بەلگىلەيدۇ. ئومۇمىي ئىستراتېگىيەنى پىلانلىغاندا، يېتەكچىلەر دىكتاتورغا قايسى بېسىم ۋە تەسىرلەرنى پەيدا قىلىش زۆرۈر ئىكەنلىكىنى تېپىپ چىقىش كېرەك. شۇنداقلا ئازادلىق كۈرىشىنىڭ دەسلەپكى ۋە كېيىنكى باسقۇچلىرىنى يولغا قويۇشنىڭ شەرتلىرى ۋە ۋاقتىنى بەلگىلىشى كېرەك. ئومۇمىي ئىستراتېگىيە ئوخشىمىغان گۇرۇپپىلارغا ئوخشىمىغان ۋەزىپىلەرنى ۋە ئوخشىمىغان مەبلەغلەرنى تەقسىم قىلىشنىمۇ بەلگىلەيدۇ.

(2) ئىستراتېگىيە

ئىستراتېگىيە دېگىنىمىز، بىر توقۇنۇشتا ھەر خىل ئالاھىدە مەقسەتلەرگە ئەڭ ئۈنۈملۈك يېتىش ئۇقۇمىغا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇ ئومۇمىي ئىستراتېگىيەنىڭ كونتروللۇقى ئاستىدا ئۈنۈم بېرىدۇ. ئىستراتېگىيە كۈرەش قىلىش كېرەكمۇ-يوق، قاچان قىلىش كېرەك، قانداق قىلىش كېرەك ۋە ئەڭ ياخشى ئۈنۈمگە قانداق ئېرىشىش كېرەك، دېگەنلەرنى كونترول قىلىدۇ. ئۇ، مەلۇم بىر غەلىبىگە ئېرىشكەندە ئۇ غەلىبە مېۋىسىدىن قانداق قىلىپ ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشنىمۇ بەلگىلەيدۇ.

ئىستراتېگىيە تۈزگۈچىلەر ئىستراتېگىيەنىڭ مەقسەتلىرى ۋە كۈرەش نەتىجىسىنى ئۆلچەش ئۇسۇللىرىنىمۇ ئېنىق بېكىتىپ چىقىشى كېرەك.

(3) تاكتىكا

تاكتىكا چەكلىك شەرت-شارائىت ئاستىدا بىر خەلقنىڭ كۈچىدىن ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە ياخشى پايدىلىنىشقا ئىشلىتىلىدۇ. تاكتىكا بىر چەكلىك ئىش-ھەرىكەت بولۇپ، مەلۇم ئالاھىدە مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ.

قانداق تاكتىكىلارنى تاللاشنى بىر ئىستراتېگىيەنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا بار بولغان كۆرەش ئۇسۇللىرىدىن قانداق قىلىپ ئەڭ ياخشى پايدىلىنىش ئېھتىياجى بەلگىلەيدۇ. ئىستراتېگىيەلىك مەقسەتلەرنى ئۈنۈملۈك ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن شۇنىڭغا ئەڭ ماس كېلىدىغان تاكتىكىلارنى تاللاش كېرەك. مەلۇم تاكتىكىنى ئىشلىتىپ قولغا كەلتۈرگەن نەرسە ئىستراتېگىيەلىك مەقسەت بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولىدىكەن، ئۇنداق نەتىجە ئەمەلىيەتتە بىر خىل ئىسراپچىلىق بولىدۇ.

دېمەك، خۇددى بىر ئىستراتېگىيە ئومۇمىي ئىستراتېگىيەنىڭ بىر قىسمى بولغىنىدەك، تاكتىكا بىر كەڭ دائىرىلىك ئىستراتېگىيە ئىچىدىكى چەكلىك ئىش-ھەرىكەتنى ئېلىپ بېرىشتىكى ۋاستىدىن ئىبارەت بولىدۇ. تاكتىكا ھەر ۋاقىت كۆرەش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئىستراتېگىيە ئۇنىڭدىن كەڭ دائىرىدىكى نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تاكتىكا ئىستراتېگىيەدىن قىسقىراق ۋاقىت ئىچىدە، كىچىكرەك دائىرە ئىچىدە، ئازراق ئادەملەر ئارقىلىق، ۋە كىچىكرەك مەقسەت ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ. زوراۋانسىز ئىش-ھەرىكەتلەردە ئاشۇ ئىش-ھەرىكەتلەرنىڭ مەقسىتىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى، كۆزلىگەن نەرسە تاكتىكىلىق مەقسەتمۇ ياكى ئىستراتېگىيەلىك مەقسەتمۇ، دېگەننى بەلگىلەيدۇ.

(4) ئۇسۇل

ئۇسۇل ئالاھىدە قورال ياكى ئىش-ھەرىكەت ۋاستىسىگە قارىتىلىدۇ. زوراۋانسىز كۆرەشلەردە ئۇسۇل دېگىنىمىز ئىش تاشلاش، بايقۇت قىلىش، سىياسىي جەھەتتىن ھەمكارلاشماسلىق، ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىش-ھەرىكەت شەكىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەزكۇر ماقالىنىڭ 2-قىسمىدا بايان قىلىنغان ھەرىكەت تۈرلىرى ئەنە شۇنداق ئۇسۇللارنىڭ بىر قىسمىدۇر.

مەسئۇلىيەتچان ۋە ئۈنۈملۈك ئىستراتېگىيەلىك پىلان تۈزۈش ئومۇمىي ئىستراتېگىيە، ئىستراتېگىيە، تاكتىكا ۋە ئۇسۇللارنى تولۇق چۈشىنىپ، ئۇلارغا توغرا ئېنىقلىما بېرىش ۋە ئۇلارنى ئېھتىياتچانلىق بىلەن تاللاشقا باغلىق. بىر دىكتاتوردىن ئازاد بولۇش ئۈچۈن، ئېزىلگەن خەلق ئەقلىنى ھېسابلاپ تۇرۇپ ئىشلىتىپ، شۇ ئاساستا بىر ئىستراتېگىيەلىك پىلان تۈزۈپ چىقىشى كېرەك. ئۇنداق قىلمىغاندا ئېزىلگەن خەلقنىڭ ئەركىنلىك ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۈرىشى ناھايىتى ئېغىر زىيانلارنى تارتىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئۆزىنىڭ ئەقلىي ئىمكانىيەتلىرىنى ئۈنۈملۈك ئىشقا سېلىپ، بىر ئىستراتېگىيەلىك يول خەرىتىسىنى سىزىپ چىقىش ئارقىلىق، ئېزىلگەن خەلق ئۆزىدە بار بولغان مەبلەغلەردىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ، كۆزلىگەن مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ.

چەت ئەلدىكى ئۇيغۇر تەشكىلاتچىلار ۋە پائالىيەتچىلەر ئىچىدە ئىستراتېگىيەلىك پىلان تۈزۈش جەھەتتە مەخسۇس تەربىيەلەنگەن، ئىستراتېگىيە تۈزەلەيدىغان ياكى باشقىلار تۈزگەن ئىستراتېگىيەنى ئوقۇپ ياكى ئاڭلاپ چۈشىنەلەيدىغان قېرىنداشلىرىمىزدىن قانچىسى بار؟

6. ئۇيغۇر-يەھۇدىي ھەمكارلىقنى كەڭ دائىرىدە قۇرۇپ چىقىش

بۇ قىسىمدا يازىدىغىنىم كىتابتىن ئېلىنغان مەزمۇن ئەمەس.

«ئۇيغۇر ئىرقىي قىرغىنچىلىق كۈنى» مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان «ئىرقىي قىرغىنچىلىق داۋام قىلىۋاتقاندا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى قوغداش ھەققىدىكى خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»نىڭ بىرىنچى سۆھبىتى 2022-يىلى 9-دېكابىر كۈنى جورج ۋاشىنگتون ئۇنىۋېرسىتېتى ئېلىيوت خەلقئارا ئىشلار مەركىزى زالىدا ئۆتكۈزۈلدى. بۇ پائالىيەتنى ئۇيغۇر ئاكادېمىيەسى ئۇيۇشتۇرغان بولۇپ، ئۇنىڭغا ياردەم قىلغان تەشكىلاتلارنىڭ بىرى ئۇيغۇر پروجېكت فوندى. بۇ پائالىيەتتە نۇتۇق سۆزلىگەن ئامېرىكىلىق زاتلارنىڭ بىرى ئامېرىكا دېموكراتىيەنى ئىلگىرى سۈرۈش فوندى جەمئىيىتى (National Endowment for Democracy, NED) نىڭ سابىق رەئىسى كارل

گەرشمەن (Carl Gershman) ئەپەندى بولۇپ، ئۇنىڭ نۇتقى مېنى ئالاھىدە جەلپ قىلدى. ئۇنداق بولۇشىنىڭ سەۋەبى، كارل ئەپەندى نۇتقىدا يەھۇدىيلارنىڭ قانداق قىلىپ نەچچە مىڭ يىلدىن كېيىن ئۆز ۋەتىنىنى قايتىدىن قۇرۇپ چىققانلىقى ھەققىدىكى بىرقانچە مۇھىم ئىشلارنى بايان قىلغاندىن باشقا، ئۇ يەنە ھازىرقىدەك ۋەزىيەتتە ئۇيغۇرلار قانداق قىلىشى كېرەكلىكى ھەققىدە بىرقانچە مۇھىم تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ئىدى. مەن كارل ئەپەندى بىلەن بۇرۇن ئۇ NED نىڭ رەئىسى ۋاقتىدىمۇ ئامېرىكا پايتەختىدە كۆرۈشۈپ باققان ئىدىم. ئەمما ئۇنىڭ يەھۇدىي مىللىتىدىن ئىكەنلىكىنى ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى نۇتقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاندىن بىلدىم. مەن بۇ قېتىمقى پائالىيەت جەريانىدا كارل ئەپەندى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭدىن سۆزلىگەن مەزمۇنىنىڭ تېكىستىنى سورىۋالمىغانلىقىمغا بەك پۇشايمان قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن ۋاشىنگتوندىن ئۆيۈمگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كارل ئەپەندىگە ئېلخەت يېزىپ، ئۇنىڭدىن نۇتۇق تېكىستىنى تەلەپ قىلدىم. كارل ئەپەندى ناھايىتى كەمتەرلىك بىلەن ئۇ ھۆججەتنى ماڭا ئەۋەتىپ بەردى. بىز شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئېلخەتتە بىرقانچە قېتىم پىكىر ئالماشتۇردۇق. مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭ يەھۇدىيلار ھەققىدە بۇرۇن ئېلىپ بارغان ئىزدىنىشلىرىم ۋە يازغان ئۇيغۇرچە ماقالىلىرىم ھەققىدە ئازراق سۆزلەپ بەردىم. ئۇ ناھايىتى خۇشال بولدى، ھەمدە ئۆزىنىڭ بەزى ئۇيغۇر تەشكىلات رەھبەرلىرى بىلەن بىر ئۇيغۇر-يەھۇدىي دىيالوگ پىروگراممىسىنى يولغا قويۇش ئۈستىدە تىرىشىۋاتقانلىقىنى دەپ بەردى.

مەن تۆۋەندە كارل ئەپەندىنىڭ «ئۇيغۇرلار بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىشى كېرەك؟» دېگەندەك سوئالغا جاۋابەن بەرگەن تەكلىپلىرىنى بايان قىلىپ ئۆتىمەن. مېنىڭ يازىدىغىنىم كارل ئەپەندىنىڭ نۇتقىنىڭ سۆزمۇسۆز تەرجىمىسى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ سۆزىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى.

يەھۇدىيلار تارىخىدا ئۆتكەن «ئاكىۋا» (Akiva) ئىسىملىك بىر رابىي بار بولۇپ، يەھۇدىيلارنىڭ كۆپ ئەسىر ساقلىنىپ قېلىشىدا ئۇنىڭ ئوينىغان رولى ناھايىتى چوڭ. يەنى، يەھۇدىيلارنى يوق قىلىۋەتمەكچى بولغان كۆپلىگەن ئىمپېرىيەلەر يەر شارى يۈزىدىن غايىب بولۇپ، سۈرگۈندە بولۇپ ياشىغان يەھۇدىيلارنىڭ كۆپ ئەسىر ئۆزىنى ساقلاپ قېلىشىدا رابىي ئاكىۋا (Rabbi Akiva) نىڭ ئۈمىدى ۋە ئېتىقادى (faith) ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىغان. بۈگۈن بولسا ئۇنىڭ يىراقنى كۆرۈش ئەقلى (vision) ئىسرائىلىيە دۆلىتىنىڭ قايتىدىن تۇغۇلۇشى بىلەن بىر رېئاللىققا ئايلاندى. ئۈمىد بىلەن ئېتىقاد خۇددى ئىنسانلارنىڭ جېنىدەك كەم بولسا بولمايدىغان ئىككى نەرسە، ئەمما ئۇلارنىڭ ئۆزىلا يېتەرلىك ئەمەس. ئىنسان ئاپپاراتى (human agency) مۇ ئىنتايىن مۇھىم. «نىيەت قىلغان ئىش كۆرگەن چۈش بولۇپ تۇرىۋەرمەيدۇ.» ئايرىم-ئايرىم ئىندىۋىدۇئاللار ۋە كوللېكتىپ، مەقسەتلىك ھالدا بۇرۇنقى ئىشلاردىن تەجرىبە-ساۋاق ئالغان ھالدا ۋە ئىجادكارلىق بىلەن ئىش كۆرىدىغان ئىنسان ئاپپاراتىغا تايىنىپ، ناھايىتى ئۇلۇغ مەقسەتلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ.

رابىي يوخانان (Yohanan) رابىي ئاكىۋادىن نەچچە ئون يىل بۇرۇن ياشىغان بولۇپ، ئۇ رىم ئىمپېرىيەسى زېمىنىدا پاناھ تىلەپ تۇرۇپ، باشقا بىرقانچە كىشىلەر بىلەن بىللە يەھۇدىيلارنىڭ تەپەككۇرى، تىلىكى ۋە كۆڭلۈك تۇرمۇشىنىڭ يېتەكچىسى بولغان مىشناھ نى يېزىشنى باشلىغان. مەزكۇر كىتابنىڭ تاماملىنىشى يەھۇدىيلارنىڭ گۈللىنىشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلغان.

ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆزگىچە تارىخى، كىملىكى، ئەنئەنىسى ۋە مەدەنىيىتىگە ئاساسەن ئۆزلىرىنى ساقلاپ قېلىشنىڭ يولىنى ئۆزلىرى تېپىپ چىقىشى كېرەك. ئەمما يەھۇدىيلارنىڭ تەجرىبە-ساۋاقلىرى ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئۆگەنسە بولىدىغان بىر قىسىم پايدىلىق نەرسىلەر بار بولۇپ، مەن ئۇلاردىن تۆۋەندىكىلىرىنى تەۋسىيە قىلىمەن:

(1) ئۈمىدنىڭ مۇھىملىقىنى قانچىلىك تەكىتلىسەكمۇ ئاشۇرۇۋەتكەن بولمايمىز. ۋاكلاۋ خاۋەل (Vaclav Havel) ئۈمىدنى «ئىنسان روھىنىڭ بىر پارچىسى، ئۇنىڭسىز ئىنسانلارنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالى بولمايدۇ» دېگەن.

(2) باللارنى ياخشى تەربىيەلەش، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئۇيغۇر ئەنئەنىسىنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشنىڭ بىردىنبىر يولى بولۇپ، بالا تەربىيەسىنى ياخشى ئېلىپ بېرىشنىڭ يېڭى ئۇسۇللىرىنى بەرپا قىلىش كېرەك.

(3) ئورتاق ئۇيغۇر كىملىكىگە ئاساسلانغان، مەدەنىيەت ۋە مىللىي تەۋەلىك تەرىپىدىن ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن بىرىكىش كۈچى كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم ئامىل بولۇپ، سىياسىي جەھەتتە، پەلسەپىلىك چۈشەنچە جەھەتتە ۋە تەشكىلاتچىلىق جەھەتتە قانداق ساقلانغىلى بولمايدىغان پەرقلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ ئامىلنى چوقۇم ساقلاپ مېڭىش كېرەك. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان پەرقلەرنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىش ئارقىلىق قىممەتلىك يېڭىلىقلارنى ياراتقىلى بولىدۇ.

(4) ئىنسان ئاپپاراتى كەم بولسا بولمايدىغان دەرىجىدە مۇھىم بولۇپ، ئۇ، ئۈمىد بىلەن ئېتىقادنى تولۇقلىشى كېرەك. ئۆزىنى ھايات ساقلاش ۋە ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنى ساقلاپ قېلىش — بۈگۈنكى يەر شارىلىشىش ۋە تېخنولوگىيەدە تېز سۈرئەتتە ئۆزگىرىش دەۋرىدىكى بىر خىل كۈرەش. گەرچە بۈگۈن ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىغا كەلگەن تەھدىت باشقىلار دۇچ كەلگەن تەھدىتلەر بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە قورقۇنچلۇق بولسىمۇ، يۇقىرىقى كۈرەش يالغۇز ئۇيغۇرلارنىڭلا كۈرىشى ئەمەس.

(5) لىدېرلىق ياكى باشقىلارنى ئۈنۈملۈك يېتەكلەش قابىلىيىتى كەم بولسا بولمايدىغان نەرسە بولۇپ، ئۇ چوقۇم يىراقنى كۆرەلەيدىغان ئەقىل ۋە تەۋرەنمەس ئىرادە بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈشى كېرەك.

(6) ئۇيغۇرلار ھازىر ئۆز بېشىدىن كەچۈرۈۋاتقان زۇلۇم، كۆڭۈل ئاغرىقى ۋە دەرد-ئەلەملەر ئۇيغۇرلارغا تېخىمۇ چىدامىلىق، تېخىمۇ كۈچلۈك ۋە ئۇزۇن مۇددەت ساقلىنىدىغان مىللەت خاراكتېرىنى، مىللەت تەۋەلىكىنى ۋە مىللىي كىملىكنى ئادا قىلىدۇ. بۇنىڭدا ئۈمىد ۋە ئىمكانىيەتلەر بار.

ئالدىمىزدا قىلىدىغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىز ئويلىشىپ بېقىشقا تېگىشلىك بىر ئىش — ئۇيغۇرلار بىلەن يەھۇدىيلار ئوتتۇرىسىدا بىر دىيالوگ قۇرۇش. ئۇيغۇرلارغا چوڭقۇر كۆڭۈل بۆلىدىغان، ئۇيغۇرلار دۇچ كەلگەن قىيىن ئەھۋالغا «ئۇ بىزنىڭ ئۆز ئەھۋالىمىز» دەپ مۇئامىلە قىلىدىغان يەھۇدىيلار ناھايىتى كۆپ. مەن ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزلىرىگە ياردەم قىلىدىغان، تەپەككۇرغا ۋە بىلىمگە باي يەھۇدىيلارنى بايقىشىغا قولۇمدىن كېلىشىچە ياردەم قىلىمەن. ئاشۇنداق ھەمكارلىقنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قېلىشتا دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىشىغا ياردىمى بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن. مۇشۇنداق سەپەرگە ئاتلانغان يەھۇدىيلار، ئۇيغۇرلار بىلەن بىرلىكتە يېڭى نەرسىلەرنى ئۆگىنەلەيدۇ. ئەگەر ئۇيغۇرلار ئۆزلىرى ئۈچۈن ئۈنۈملۈك يوللارنى تاپالايدىكەن، ئۇ يوللار يالغۇز ئۇيغۇرلار ئۈچۈنلا پايدىلىق بولۇپ قالماي، ھازىر ناھايىتى قىيىن ئەھۋال ئىچىدە ئۆزىنىڭ پارلاق ئىستىقبالى ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان باشقا خەلقلەر ئۈچۈنمۇ ئۈمىد ئاتا قىلىدۇ.

مەن بۇرۇن يەھۇدىيلار ھەققىدە ئىككى پارچە ماقالە يازغان بولۇپ، ئۇ ماقالىلەر «غالىپلارنىڭ خاراكتېرى ۋە ساۋاقلىرى» دېگەن باسما كىتابىمنىڭ 39- ۋە 62-بەتلىرىدە بار. ئۇلارنى مېنىڭ تۆۋەندىكى تور بېتىمدىن چۈشۈرۈپ ئوقۇغىلىمۇ بولىدۇ:

[1] «غالىپلارنىڭ خاراكتېرى ۋە ساۋاقلىرى» ناملىق كىتاب
http://www.meripet.com/Kitab/Erkin_Sidiqning_5_Kitabi.pdf

[2] يەھۇدىيلارنى 3000 يىل ساقلاپ قالغان ئامىللار
http://www.meripet.com/Sohbet1/20130205_Yehudi.htm

[3] يەھۇدىيلارنىڭ كۈچلۈك بولالىشىدىكى مۇھىم ئامىللار
http://www.meripet.com/Sohbet1/20131123_Yehudi.htm

[4] «ئىرقىي قىرغىنچىلىق داۋام قىلىۋاتقاندا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى قوغداش ھەققىدىكى خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» ھەققىدىكى تەپسىلىي ئۇچۇر:
https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/uyghur-medeniyiti-12092022164232.html

7. خەلقئارا سەھنىلەردىكى خاتا تەشۋىقاتلارنى پاش قىلىش ۋە تۈزىتىش

بۇ قىسىمدا يازىدىغىنىم كىتابتىن ئېلىنغان مەزمۇن ئەمەس.

ھازىر خەلقئارا سەھنىلەرگە چىقىۋاتقان، ئۇيغۇرلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك تەشۋىقاتلارنى چوڭ جەھەتتىن مۇنداق ئىككى كاتېگورىيەگە ئايرىش مۇمكىن: (1) ھەققانىيەت تەرەپتە تۇرمايدىغان، خىتايدىن پۇل ئېلىپ رەزىل خىتاي ھاكىمىيتى ئۈچۈن ئىشلەيدىغان شەخس ۋە كوللېكتىپ ئاپپاراتلارنىڭ تەشۋىقاتلىرى؛ (2) ھەققانىيەت ۋە ئادالەت تەرەپتە تۇرىدىغان، ئۇيغۇرلارغا ھېسداشلىق قىلىدىغان شەخس ۋە كوللېكتىپ ئاپپاراتلارنىڭ تەشۋىقاتلىرى. 1-كاتېگورىيەدىكى زىيانلىق تەشۋىقات قايسى دەرىجىدە ئېغىر ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن، تۆۋەندىكىگە قاراپ باقساق كۇپايە: 2015-يىلى نەشر قىلىنغان «يۈز يىللىق مارافون» دېگەن كىتابنىڭ ئۇيغۇر پروجېكت فوندى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇرغان نۇسخىسىنىڭ 115-بېتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

«لى خانىم بىزگە يەنە خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۆز سىياسىتىگە قارشى تەنقىدلەرنى قانداق كۆزىتىپ تۇرىدىغانلىقى، ۋە ئۇ تەنقىدلەرنى قانداق باستۇرۇشقا ئۇرۇنىدىغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ دېيىشىچە، قاتتىق قوللار بىلەن مۆتىدىللەر دائىملا ئالاھىدە ئۇچۇرلارنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش توغرۇلۇق بىر-بىرى بىلەن جاڭجاللىشىپ تۇرىدىكەن. بۇ ھال ئاق ئەپەندى (ئاق ئەپەندى توغرىسىدىكى بايانلار 4-بابتا مەۋجۇت — ت) بىزگە تەمىنلىگەن ئۇچۇر بىلەن ئوخشاش بولۇپ چىقتى. ئاق ئەپەندى خىتاي قاتتىق قوللىرىنىڭ 1980-يىللاردا خىتاي كومپارتىيەسى تەشۋىقات ئىشخانىسىنى كونتروللۇقىدا تۇتقانلىقىنى، ئامېرىكىنى خىتاي خەلقىگە قايسى دەرىجىدە سەت كۆرسىتىش توغرۇلۇق مۆتىدىللەر بىلەن جاڭجاللاشقانلىقىنى؛ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ چەت ئەلدە تۇرۇشلۇق باش ئەلچىلىرىدىن، ھەتتا خىتاينىڭ ئىستىخبارات ئورگانلىرىدىن تەنقىدىي پىكىر تاپشۇرۇۋالغانلىقىنى، شۇنداق قىلىپ ئۇچۇرلارنى تەنقىدىي پىكىرگە قارىتا ئۆزگەرتكەنلىكىنى بىزگە ئاشكارىلىغان ئىدى.

لى خانىم بۇ خىزمەتكە يىلىغا 12 مىليارد دوللار خىراجەت ئاجرىتىلغانلىقىنى، شۇنداقلا بۇ خىزمەت خىتاي سىياسىي بيۇرو دائىمىي كومىتېتىنىڭ باشچىلىقى ئاستىدا ئېلىپ بېرىلىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ بېيجىڭدىكى مەخپىي ئىشخانىدا ھەپتىدە بىر قېتىم ئۇچرىشىپ تۇرىدىغانلىقىنى، خىزمەتنىڭ كۆپ قىسمى خىتايدىكى گېزىتلەرنى، تېلېۋىزور پىروگراممىلىرىنى، شۇنداقلا چەت ئەلدە نەشر قىلىنىدىغان ژۇرناللارنى، ھەمدە دۆلەت ئىچى ئىنتېرنېت ساھەسىنى كونترول قىلىدىغان تەشۋىقات سىستېمىسى تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا چىقىرىلىدىغان ئۇچۇرلارنى يارىتىشقا قارىتىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. بۇ خىزمەتنىڭ تەركىبىي قىسىملىرى ئىچىدە پارتىيە مەركىزى بىناسى بار كوچىنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە جايلاشقان بىر مەخپىي ئىدارە بار بولۇپ، ئۇ ئىدارىنىڭ باش شتابىدا 1000 خىزمەتچى ئىشلەيدىكەن. ئالدىنقى سەپ بىرلەشمە خىزمەت باشقارمىسى، دەپ ئاتىلىدىغان بۇ ئورگان ئۆز ئالدىغا ئاخبارات توپلاش ۋە ئۇنى ئانالىز قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىكەن.»

دېمەك، خىتاي ھۆكۈمىتى خەلقئارالىق جامائەت پىكىرلىرىنى كونترول قىلىش، يالغان ئۇچۇر تارقىتىپ دۇنيانى ئالداش ۋە دۇنيانى ئۆزى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش جەھەتتە 2010-يىللىرىلا ھەر يىلدا 12 مىليارد دوللار پۇل خەجلەشنى باشلىغانىكەن. شەرقىي تۈركىستان ۋە ئۇيغۇرلار ھەققىدە خاتا ئۇچۇر تارقىتىش ۋە چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلارنى پارچىلاش ئۈچۈن خەجلەيدىغان پۇللار ئەنە شۇ پۇلنىڭ بىر قىسمى، دېسەك، مېنىڭچە خاتالاشمايمىز. خىتاي ھۆكۈمىتى يۇقىرىقىدەك بىر چوڭ قوشۇن ۋە ناھايىتى كۆپ پۇلغا تايىنىپ ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇيغۇرغا قارشى

يالغان تەشۋىقاتقا چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تولۇق تاقابىل تۇرالىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەمما ئىمكانىيىتى بار قېرىنداشلار ئۇ جەھەتتە ئىش ئېلىپ بارسا، ئۇ بىز ئۈچۈن ناھايىتىمۇ پايدىلىق، ئەلۋەتتە.

ئەمما، چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ 2-كاتېگورىيەدىكى خاتا تەشۋىقاتلارنى پاش قىلىش ۋە ئۇلارنى تۈزىتىش ئىمكانىيىتى پۈتۈنلەي بار. ئۇنىڭغا ئانچە كۆپ پۇلمۇ كەتمەيدۇ. پەقەت مىللەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش نىيىتى، ئىرادىسى ۋە ئۆزىنى ئاتاش روھى بار، ئىنگلىز تىلىنى پۇختا بىلىدىغان، سىياسەتتىن يېتەرلىك دەرىجىدە خەۋىرى بار بىر ئۇيغۇر كۈرەش قوشۇنى بولسىلا يېتىدۇ. مەن ئالدى بىلەن 2-كاتېگورىيەدىكى بىزگە زىيانلىق بىر ئىشنى بىر مىسال سۈپىتىدە بايان قىلىپ ئۆتەي.

ئۆتكەن يىل، يەنى 2022-يىلى ئاۋستىرالىيە دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتى (Australian National University) «شىنجاڭنىڭ 0-يىلى» (Xinjiang Year Zero) ناملىق بىر كىتابنى نەشر قىلدى. بۇ كىتابنىڭ باش مۇھەررىرلىرىنىڭ بەزىلىرىنى مەن ياخشى بىلىدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن بۇرۇن كۆرۈشۈپ ۋە سۆھبەتلىشىپ باققان. ئۇ كىشى ئۇيغۇرغا چىن يۈرىكىدىن كۆيىدىغان بىر زات بولۇپ، كىتابتىكى بىرقانچە ماقالىنى ئۇ ئۆزى يېزىپتۇ. مەن ئۇ كىتابنىڭ «مۇقەددىمە» (Preface) ۋە «كىرىش سۆز» (An Introduction) قىسىملىرىنى تولۇق ئوقۇپ چىقتىم. «مۇقەددىمە» قىسمى ناھايىتى ئىلمىي، ئادىل ۋە ئۇنىۋېرسال يېزىلىپتۇ. «كىرىش سۆز» قىسمىنى باش مۇھەررىرلەر يازغان بولۇپ، ئۇنىڭدىكى كۆپىنچە مەزمۇنلارمۇ ياخشى يېزىلىپتۇ. ئەمما بىر يەردە ئېغىر خاتالىق بار ئىكەن. ئۇ خاتالىق بار يېرىدە مۇنداق دېيىلگەن (سۆزمۇسۆز تەرجىمىسى ئەمەس، ئاساسىي مەزمۇنى. مەن ماقالىنىڭ مۇشۇ قىسمىنىڭ ئاخىرىغا مەزكۇر ئىنگلىزچە مەزمۇننى ئەينەن قوشۇپ قويدۇم) :

«ئۇيغۇر ۋەتىنىگە قايتىدىن ئىسىم قويۇشتا ئاۋازىنى ئەڭ كۈچلۈك چىقىرىۋاتقانلار شىمالىي ئامېرىكا ۋە ياۋروپادىكى ئۇيغۇر لوبىيچى تەشكىلاتلار بولۇپ، ئۇلار ۋەتىنى ئۈچۈن 1930-ۋە 1940-يىللىرى قۇرۇلغان دۆلەتنىڭ ‹شەرقىي تۈركىستان› دېگەن ئىسمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى ئىستەيدۇ. ئەمما، ‹شەرقىي تۈركىستان› دېگەن ئىسىم ئۈچۈن لوبىيلىق قىلىۋاتقان پائالىيەتچىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى پەقەت ئۇيغۇرلاردىنلا تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇلار بىر خىل ئوڭ قانات ئېتنو-مىللەتچىلەرگىلا مۇراجىئەت قىلىپ، دېموكراتىيەنى ۋە مۇستەملىكىلىكتىن قۇتۇلۇشنى ئىستەيدىغان باشقا مىللەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمايۋاتقاندەك بىلىندى. شۇڭلاشقا بىز ‹شەرقىي تۈركىستان› دېگەن ئىسىمنى ئىشلەتمەسلىكنى قارار قىلدۇق. ئۇنىڭدىن باشقا، ‹شەرقىي تۈركىستان› دېگەن ئىسىم خىتاي مېدىيەلىرىدە سۈرىيە ۋە پاكىستاندا ئىش ئېلىپ بېرىۋاتقان زوراۋان كۈچلەرگە باغلاپ قويۇلغان بولۇپ، ئۇ كۆپلىگەن ئۇيغۇر ئەمەس مىللەت كىشىلىرى ۋە خىتاي پۇقرالىرىنىڭ خىتاي دۆلىتىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىدىكى زۇلۇمغا ئۇچرىغان خەلقلەر بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ زۇلۇمغا قارشى كۈرەشلىرىنى قوللىشىغا توسالغۇ بولۇپ قالىدۇ. شۇڭلاشقا بىز بۇ زېمىننىڭ مۇستەملىكە ئىسمى ‹شىنجاڭ› نى ئىشلەتتۇق.»

مەن يەنە چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرمىساممۇ، بىر نورمال ئەقىل ئىگىسى يۇقىرىقى بايانلارنىڭ ئۇيغۇرلار ئۈچۈن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى، دۇنياغا قانداق خاتا مەلۇمات بېرىدىغانلىقىنى ھېس قىلالايدۇ. تارىختىكى ئۇيغۇرلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىگىسى بولغان بارلىق تۈركىي مىللەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالسۇن، دەپ، ۋەتىنىمىزنىڭ ئىسمىنى «ئۇيغۇرىستان» ، «ئۇيغۇرىيە» ياكى باشقا بىر نەرسە، دەپ ئالماي، «شەرقىي تۈركىستان» دەپ ئاتىغان ئىدى. مەزكۇر كىتابنىڭ باش مۇھەررىرلىرى بولسا بۇ تارىخىي پاكىتنى پۈتۈنلەي بۇرمىلاپ، دۇنياغا خاتا ئۇچۇر يەتكۈزگەن. شۇڭلاشقا 2022-يىلى 9-دېكابىر كۈنى ئامېرىكا پايتەختى ۋاشىنگتوندا ئۆتكۈزۈلگەن «ئىرقىي قىرغىنچىلىق داۋام قىلىۋاتقاندا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى قوغداش ھەققىدىكى خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» دا سۆزگە چىققان دوكتور ئادرىئان زېنز (Adrian Zenz) يۇقىرىقى ئەھۋاللارنى تىلغا ئېلىپ، يۇقىرىقى مەزمۇنلارغا قاتتىق نارازى بولۇپ: «ئۇيغۇرلار ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن مۇشۇنىڭغا ئوخشاش تارىخىي ۋەقەلەرنى دۇنياغا چۈشەندۈرۈش ئىشىنى باشقا مىللەت كىشىلىرى ئەمەس، ئۇيغۇرلار ئۆزلىرى قىلىشى كېرەك. ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى زىيالىيلار بىتەرەپ مەيدان تۇتقان ۋە ئىلمىي ئۇسۇل قوللانغان ئاساستا، ئۆزىنىڭ تارىخىنى ۋە ھازىرقى ھالىتىنى دۇنياغا ئۆزلىرى سۆزلىشى كېرەك. ئۇنداق قىلمىغاندا ئۇيغۇرلار تارتىدىغان زىيانلار ئىنتايىن ئېغىر بولىدۇ» دېدى.

مەن «شىنجاڭنىڭ 0-يىلى» دېگەن كىتابتىن بۇرۇن خەۋەر تاپمىغان بولۇپ، ئاشۇنداق بىر كىتابنىڭ بارلىقى ۋە ئۇنىڭدا يۇقىرىقىدەك ئېغىر مەسىلە سادىر بولغانلىقىنى دوكتور ئادرىيان زېنزنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاندىن بىلدىم. شۇنىڭ بىلەن دوكتور ئادرىيان زېنزدىن مەزكۇر كىتابنىڭ تور ئادرېسىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ باش قىسمىنى ئوقۇپ چىقتىم. ھازىر دۇنيادا بۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار خېلى كۆپ ساندا يۈز بېرىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. ئۇيغۇرلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، مىللەت ئۈچۈن خالىسانە خىزمەت قىلىپ، مىللەت ئۈچۈن پىدائىي بولۇپ خىزمەت قىلىپ، شۇ يولدا ھەر خىل ئىجابىي ۋە ھەل قىلغۇچ تۆھپىلەرنى يارىتىش پۇرسەتلىرى ناھايىتىمۇ كۆپ. ئۇنداق پۇرسەتلەرنى ئۇيغۇر ئۆز ئىچىدە تالىشىپ ئولتۇرۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق. ئۇنداق پۇرسەتلەر چەت ئەلدىكى بارلىق ئۇيغۇرلارغا يېتىپ، ئېشىپمۇ قالىدۇ. يۇقىرىقىدەك خەلقئارا سەھنىلەردىكى 2-كاتېگورىيەدىكى ياخشى كىشىلەر سادىر قىلغان خاتا تەشۋىقاتلارنى دۇنيا خەلقىگە كۆرسىتىپ بېرىش، ۋە مۇمكىن بولسا ئۇلارنى تۈزىتىپ بېرىش، چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلار ھازىر قىلىشقا تېگىشلىك ئەڭ مۇھىم ئىشلارنىڭ بىرى. ئۇ ئۆزىمىزنى خىتاي زۇلمىدىن قۇتۇلدۇرۇشتا قىلمىساق بولمايدىغان مۇھىم ئىشلارنىڭمۇ بىرى.

«شىنجاڭنىڭ 0-يىلى» دېگەن كىتابنىڭ مۇھەررىرلىرىدىن بىرى 2019-يىلى لوس ئانژېلېستىكى كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ، ئۇيغۇر پاجىئەسى ھەققىدە ئۆتكۈزۈلگەن بىر لېكسىيە يىغىنىدا سۆزلىگۈچىلەرنىڭ بىرى بولغان بولۇپ، ئۇ يىغىنغا مەنمۇ بارغان. ئۇ كىشى ئۆز نۇتقىدا: «خىتاي بىر مىليوندىن ئارتۇق ئۇيغۇرنى لاگېرلارغا سولىدى» دېدى. مەن يىغىندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن ئايرىم پاراڭلاشقاندا، مەن ئۇنىڭدىن: «يېقىندا ئامېرىكا دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقىنىڭ بىر ئەمەلدارىمۇ لاگېرلارغا سولانغان ئۇيغۇرلارنىڭ سانىنى 3 مىليونغا يېقىن، دېدى. ھەقىقىي سان ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ. سىز نېمىشقا ھېچ بولمىغاندا 3 مىليون، دەپ ئالمايسىز؟ » دەپ سورىدىم. ئۇ ماڭا مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى: «ئەركىن، ئۇيغۇرلار دۇچ كەلگەن پاجىئە ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر. ئەمما مۇخبىرلىق نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىر مىليونمۇ ئىنتايىن چوڭ سان بولۇپ، ئۇ ساننىڭ ئوينايدىغان رولى 3 مىليون بىلەن ئاساسەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئەگەر مەن 3 مىليون دېسەم، خىتاي ھۆكۈمىتى مېنى ئاسانلا يالغانچىغا چىقىرىپ، مېنىڭ نوپۇزۇمغا تەسىر يېتىدۇ» . مەن بۇ سۆزدىن مۇنداق بىر ھەقىقەتنى چۈشەندىم: ئۇيغۇرلارغا باشقىلار ئىگە بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقمايدىكەن؛ ئۇلار ئۈچۈن نوپۇزنى ساقلاش ھەقىقەتنى سۆزلەشتىن ئۈستۈن تۇرىدىكەن. مەن «2014-يىلدىن بۇيان 9 مىليوندەك ئۇيغۇر شەرقىي تۈركىستان جەمئىيىتىدىن غايىب بولدى، ئۇلاردىن بىر مىليوندىن كۆپ ئادەم ئۆلتۈرۈلدى ياكى ئۆلۈپ كەتتى» دېگەن گەپنى ئىنگلىزچە تۋىتتېرىمدا، ئىنگلىزچە سۆھبەت ۋە لېكسىيەلەردە، ئىنگلىزچە چوڭ مېدىيەلەردە سۆزلىگەندە دەپ كېلىۋاتقىنىمغا بىرقانچە يىل بولدى. مېنىڭ يېقىن دوستلىرىم ئىچىدىمۇ «ئەركىن ئاكا، خەلقئارا قوبۇل قىلالمايدىغان ئۇنداق سانلارنى دەۋەرسىڭىز، سىزنىڭ ئىناۋىتىڭىز ۋە نوپۇزىڭىزغا يامان تەسىر ئېلىپ كېلىدۇ» دېگەنلەر بولدى. مەن ئۇنداق دوستلىرىمغا: «مىللەتكە پايدا ئېلىپ كېلەلمەيدىغان، مىللەتكە ئەسقاتمايدىغان ئىناۋەت، نوپۇز ۋە شەرەپلەرنىڭ ماڭا كېرىكى يوق. مەن ئىشلەتكەن سانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ مەنبەسى بار — ئۇلار ۋەتەندىن كەلگەن، مەن توقۇپ چىققان سانلار ئەمەس. ئۇلار ۋەتەندىكىلەرنىڭ ماڭا بەرگەن ئامانىتى. ئۇنى خەلقئارا سەھنىلەردە ئوتتۇرىغا چىقىرىش مېنىڭ مەسئۇلىيىتىم» دەپ جاۋاب بەردىم. قىسقىسى، مىللىتىمىزگە بىز ئۇيغۇرلار ئۆزىمىز ئىگە چىقىشىمىز كېرەك. باشقىلار ھەرگىزمۇ ئۇيغۇر مەنپەئەتىنى ئۆز مەنپەئەتىدىن ئۈستۈن ئورۇنغا قويمايدۇ.

«شىنجاڭنىڭ 0-يىلى» دېگەن ئىنگلىزچە كىتابنىڭ 12-بېتىگە يېزىلغان، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان مەزمۇننىڭ ئەينەن تېكىستى مۇنداق:

«The most strident voices when it comes to renaming these homelands are from Uyghur advocacy organisations based in North America and Europe who wish to reclaim the term ‘East Turkestan’—the historical name claimed first by a short-lived Islamic republic in the 1930s and then by a Soviet-backed republic in the 1940s. However, since many of the advocates of East Turkestan appear to be exclusively Uyghur and appeal to a type of right-wing ethnonationalism rather than

an inclusive democratic and decolonial ethos, we have decided not to use this name. Furthermore, because the term East Turkestan is associated in Chinese media discourse with small Uyghur militant groups in Syria and Pakistan, the name carries with it associations that act as obstacles to solidarity for many non-Uyghurs and Chinese citizens who otherwise may stand in solidarity with oppressed peoples in northwestern China. In the absence of a name that addresses the concerns of hundreds of thousands of native peoples who would be excluded through the adoption of the name East Turkestan, we have used the colonial name Xinjiang as a reminder of the prohibition of formal decolonial political formations inside China. »

مەزكۇر كتاب ھەقسىز بولۇپ، ئۇنىڭ ئىنگلىزچە نۇسخىسىنى تۆۋەندىكى ئۇلىنىشتىن چۈشۈرگىلى بولىدۇ:
https://press.anu.edu.au/publications/xinjiang-year-zero

8. كىتاب ۋە ئۇنىڭ ئاپتورى ھەققىدە

مەن مەزكۇر ماقالە ئۈچۈن ئامازوندىن سېتىۋېلىپ پايدىلانغان ئىنگلىزچە كىتابنىڭ ئىسمى «دىكتاتورلۇقتىن دېموكراتىيەگىچە» (From Dictatorship to Democracy) بولۇپ، ئۇنى 1928 — 2018-يىللىرى ياشىغان گىنى شارپ (Gene Sharp) ئەپەندى يازغان. گىنى ئەپەندى ئامېرىكىدىكى ئوخايو شتات ئۇنىۋېرستېتى (Ohio State University) نىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە باكالاۋۇرلۇق ۋە ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئېلىپ، ئەنگلىيەدىكى ئوكسفورد (Oxford) ئۇنىۋېرستېتىدا سىياسەت ئىلمى كەسپىنىڭ دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. ئۇ يەھۇدىي مىللىتىدىن بولۇپ، پۈتۈن ئۆمرىنى زوراۋانسىز كۈرەش تەتقىقاتى بىلەن ئۆتكۈزگەن. ئۇ گەندىنى كۆپ تەتقىق قىلغان، ھەمدە دۇنياغا داڭلىق فىزىكا ئالىمى ئالبېرت ئېينىشتېين بىلەن يېقىن ئۆتكەن. ئۇ ئامېرىكىدا «ئالبېرت ئېينىشتېين ئىنستىتۇتى» نى قۇرۇپ، زوراۋانسىز ئىش-ھەرىكەتلەرنىڭ تەتقىقاتى ۋە تەشۋىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ بىر مەزگىل خارۋارد ئۇنىۋېرستېتىدىمۇ پىروفېسسور بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ 4 قېتىم نوبېل تىنچلىق مۇكاپاتىغا نامزات بولغان، ھەمدە 2012-يىلى ئاشۇ مۇكاپاتقا ئېرىشىشكە ئاز قالغان. ئۇ يەنە كۆپلىگەن ئامېرىكا ۋە خەلقئارالىق مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن. مەزكۇر كىتاب گىنى ئەپەندىنىڭ 40 يىلدىن ئۇزۇنراق ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئېلىپ بارغان تەتقىقاتىنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، 2002-يىلدىن 2012-يىلغىچە 8 قېتىم قايتا نەشر قىلىنغان، ھەمدە 28 خىل تىلغا تەرجىمە قىلىنغان. ئۇ 28 خىل تىلنىڭ ئىچىدە قىرغىزچە، ئۆزبېكچە ۋە تىبەتچىمۇ بار. ئۇنىڭ خىتايچىسىمۇ بار بولۇپ، ئۇنى توردىن ھەقسىز چۈشۈرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئۇ تور ئادرېسىنى مۇشۇ قىسىمنىڭ ئەڭ ئاخىرىغا يېزىپ قويىدۇم.

مېنىڭ قولۇمدا يۇقىرىقى كىتابقا ئوخشاش ناھايىتى داڭلىق ئىنگلىزچە كىتابلاردىن بەشتەك كىتاب بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھېچ قايسىسى 160 بەتتىن ئاشمايدۇ. مەزكۇر كىتاب 138 بەت ئىكەن.

ئاخىرقى سۆز

چوڭ جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ھازىر چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلار دۇچ كەلگەن ئېغىر مەسىلىلەردىن مۇنداقلىرى بار:

(1) ختاي هاكمىيتىنىڭ ئۇيغۇر سىياسىي دەۋا ئىشلىرىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش، ئۇيغۇرلارنىڭ ۋە ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرىنىڭ ئارىسىغا زىددىيەت سېلىپ، ئۇيغۇرلارنى ئۆزئارا سوقۇشتۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق ئۇيغۇرلارنى پارچىلاپ يوقىتىش ئىش-ھەرىكەتلىرى؛

(2) بەزى نادان ئۇيغۇرلارنىڭ كۆرەش نىشانىنى زالىم ختاي هاكمىيتىگە ئەمەس، دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى (د ئۇ ق) غا ئوخشاش ئەمەلىي ئىش قىلىۋاتقان ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرىغا قارىتىپ، پائالىيەتچىلەرنىڭ ۋە تەشكىلات رەھبەرلىرىنىڭ ئىرادىسىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق ئۇيغۇر سىياسىي دەۋاسىغا پۇتلىكاشاڭ بولۇشى ۋە چوڭ زىيانلارنى سېلىشى؛

(3) قالپىقى چوڭ ئەمما ئىچى قۇرۇق، ئىسمى چوڭ ئەمما ئەمەلىي قابىلىيىتى يوق، ھەمدە ئۇيغۇر سىياسىي دەۋاسى ئۈچۈن ھېچ بىر زۆرۈرىيىتى ۋە قىممىتى يوق ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرىنىڭ توختىماي قۇرۇلۇشى؛

(4) نامى چوڭ ئەمما ئەمەلىي قىممىتى يوق، ياكى ئەمەلىي قىممىتى تۆۋەن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز ئىچىگە قارىتىلغان يىغىنلارنىڭ كۆپلەپ ئېچىلىشى، شۇ ئارقىلىق ئۇيغۇرلارنىڭ ماددىي مەبلىغى، ۋاقتى ۋە زېھنىنىڭ ئېغىر دەرىجىدە ئىسراپ قىلىنىشى ۋە ئۇيغۇرلارنى ئۈمىدسىزلەندۈرۈشى؛

(5) خېلى كۆپ كىشىلەر ئۈچۈن «مىللىتىم» دېگەن ئۇقۇم «مېنىڭ كېڭەيتىلگەن ئائىلەم» بىلەن باراۋەر بولۇپ قالدى. ئۇلار ۋەتەندىكى ئاتا-ئانىسى ياكى قېرىنداشلىرى ياكى يېقىن ئۇرۇق-تۇغقانلىرى بىلەن پات-پات ئالاقىلىشىپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ يوقاپ كەتمىگەنلىكىنى «مىللىتىم ساقكەن» دەپ ھېسابلاپ، شۇنىڭ بىلەن چەت ئەلدىكى سىياسىي دەۋادىن ئۆزلىرىنى يىراق تۇتۇپ ياشاۋاتىدۇ. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىن غايىب قىلىنغان 9 مىليوندەك ئۇيغۇر ئۇلارنىڭ كاللىسىغا زادىلا خاتىرىلەنمەيۋاتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سىياسىي دەۋاغا كىرگەن كىشلەرنىڭ سانى چەت ئەلدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىرىمىدىنمۇ كۆپ ئاز بولۇۋاتىدۇ. ئەكسىچە، توي، كۆڭۈل ئېچىش ۋە مېھماندارچىلىق سورۇنلىرى ھەمدە دالا ئولتۇرۇشى (picnic) غا ئوخشاش ئىشلارغا كېلىدىغان ئادەملەرنىڭ سانى ناھايىتىمۇ كۆپ. ئۇ يەردە كەيپىيات ئۈستۈن ۋە قىزغىنلىق يۇقىرى بولۇپ، ئۇنداق سورۇنلاردىكى كىشلەرنى «ئىرقىي قىرغىنچىلىققا ئۇچراۋاتقان بىر مىللەتنىڭ ئادەملىرى» دېسە، باشقىلار ئاسانلىقچە ئىشەنمەيدۇ.

ئىنسانلارنىڭ ئېھتىياجى ئۇلاردا قوزغاتقۇچى كۈچ ياكى مەقسەتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. مەقسەت بولسا ئىش-ھەرىكەتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. ئېھتىياج ياكى زۆرۈرىيەت ئىندىۋىدۇئاللارنىڭ ۋە تەشكىلاتلارنىڭ قانداق قارار ئېلىشىنى، قولىدا بار مەبلەغلەرنى قانداق ئىشلارغا ئىشلىتىشىنى ۋە قايسى ئىش-ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بېرىشىنى بەلگىلەيدۇ. بىزنىڭ بىر قىسىم نادان قېرىنداشلىرىمىز مۇشۇنداق ئىش-ھەرىكەت ئىلمىنىڭ ئاددىي قانۇنىيەتلىرىدىن بىخەۋەر ھالدا، بۇ ساھەدىكى كەسپىي بىلىملەرنى بىلمىگەن ئاساستا، ئۆزلىرىنى يېتەرلىك دەرىجىدە تەربىيەلىمەي، ئالدى بىلەن تەشكىلات قۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئۆزلىرىنى باشلىق دەپ ئېلان قىلىپ، ئاندىن قۇرغان تەشكىلاتى ئۈچۈن ئىش ئىزدەۋاتىدۇ، ھەمدە كۆپىنچە ۋاقىتلاردا ئۆزلىرى ئۈچۈن يېتەرلىك دەرىجىدە قىممىتى بار ئىش تاپالماي، قۇرغان نەرسىلىرىنى «نامى ئۇلۇغ، سۈپرىسى قۇرۇق» تەشكىلات سۈپىتىدە ساقلاپ مېڭىۋاتىدۇ. ئۇنداق تەشكىلاتلارنى قۇرغانىنىڭ ئورنىغا د ئۇ ق غا ياردەملىشىپ ئىش ئېلىپ بارسا، ئۇنىڭ ئۈنۈمى ۋە قىممىتى جىق ياخشى بولار ئىدى. ئەمما بىز ئۇنداق قىلالمايۋاتىمىز.

بىزدە ھازىر ھەر يىلى ئوخشىمىغان تەشكىلاتلار تەرىپىدىن 30 – 50 كىشىلىك يىپىق يىغىنلار ئېچىلىپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئەمەلىي قىممىتى كۆڭۈل ئېچىش يىغىلىشلىرىنىڭكىدىن ئانچە يۇقىرى ئەمەس. بەزىدە يىغىننىڭ تېمىسى ناھايىتى چوڭ، ئەمەلىيەتتە بولسا چۈشكەن ئىدىيەلەر، كۆزقاراشلار ۋە پىكىر-تەكلىپلەرنىڭ ئانچە تايىنى يوق، ھەمدە ئۇلارنىڭ ھېچ قانداق خاتىرىسى يوق. يەنى ماقالىمۇ يوق، چوڭ ئېكراندا كۆرستىدىغان مەزمۇنمۇ يوق. يىغىن ئاخىرلاشقاندىن كېيىنلا ئۇ يىغىن بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھەممە نەرسىلەر غايىب بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. بەزى يىغىنلاردا بۇرۇنقى خىزمەتتىن دوكلات يوق، كېيىنكى خىزمەتلەر ھەققىدە پىلان تۈزۈش

يوق، ھەمدە ھېچ كىمگە مەسئۇلىيەت بېرىش يوق، شۇنداقلا ھېچ كىمنى مەسئۇلىيەتكە تارتىشمۇ يوق. بۇنداق يىغىنلار ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى ئەڭ راھەت ئىشلارنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ.

قەبىھ خىتاي كومپارتىيە ھاكىمىيىتىنىڭ سابىق رەھبىرى ماۋ زېدوڭنىڭ مۇنداق بىر گېپى بار: «ئىنقىلاب قىلىش مېھمان چاقىرىش، زىياپەت بېرىش ئەمەس.» ئەگەر ئۇيغۇرلار قىلىۋاتقان بەزى ئىشلارغا ئاشۇنىڭغا ئوخشاش كۆرسەتمە بېرىشكە توغرا كەلسە، ئۇنى مۇنداق بايان قىلىش مۇمكىن:

-- ئىنقىلاب قىلىش، تەشكىلات قۇرۇپ، قۇرۇلۇش مۇراسىمىنى رەسىم-ۋىدىيولارغا ئېلىپ، ئاشۇ رەسىم-ۋىدىيولارنى ئىجتىمائىي تاراتقۇلارغا چىقىرىپ قويۇپ، شۇنىڭ بىلەن بولدى قىلىش ئەمەس؛

-- ئىنقىلاب قىلىش، چوڭ قالپاقلار كىيدۈرۈلگەن يىغىنلارنى ئېچىپ، يىغىن كۆرۈنۈشلىرىنى رەسىملەرگە ئېلىپ، ئاندىن ناھايىتى تەسىرلىك خەۋەردىن بىرنى يېزىپ، ئۇ خەۋەرگە رەسىملەرنى قوشۇپ تورلارغا چىقىرىپ قويۇپ، شۇنىڭ بىلەن بولدى قىلىش ئەمەس.

مەزكۇر ماقالىدە چۈشەندۈرۈلگىنىدەك، بىر مىللەتنىڭ ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇشىدا ناھايىتى كۈچلۈك «ئىنسان ئاپپاراتى»نى بەرپا قىلىش ناھايىتىمۇ مۇھىم، ئەمما بىر قىسىم ئۇيغۇرلار قىلىۋاتقان يۇقىرىقىدەك ئىشلار ئۇنداق «ئىنسان ئاپپاراتى» قۇرۇش ئىشلىرى ئەمەس.

مەن ئۆزۈمنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن باشلاپ ياشىغان ئۆمرۈمدىكى ئىشلار ئۈستىدە كۆپ ئويلىنىپ، يەنى ئۇيغۇرلارنىڭ يېقىنقى يېرىم ئەسىرنىڭ مابەينىدىكى ئەھۋالى ئۈستىدە چوڭقۇر ئويلىنىپ، ئۆزىمىزنىڭ چىقىش يولى ئۈستىدە ئىزدىنىپ، بىزدە ھازىر ساقلىنىۋاتقان ئەڭ چوڭ مەسىلە — مىللەت ساپاسى مەسىلىسى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ئاشۇ جەھەتتىكى ئەھۋالىمىزنى ياخشىلاش يولىدا ئىككى قېتىم بەزى ئىشنى پىلانلاپ باققان بولسىمۇ، مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇ ئىشنى قىلالمىدىم. مۇۋاپىق بىر پەيتتە بۇ ھەقتە مەن ئايرىم توختىلىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن، ھازىر ياشاۋاتقان 40 ياش ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى ياشتىكى كىشىلىرىمىزنىڭ ساپاسىنى يېتەرلىك دەرىجىدە ئۆستۈرگىلى بولامدۇ-يوق، ئۇ ھەقتە بىر نەرسە دېيىش قىيىن. ئەمما ئۇيغۇرلارنىڭ يېڭى ئەۋلادلىرىنى يۇقىرى ساپالىق، يۇقىرى ئىنسانلىق سۈپىتى بىلەن تەربىيەلەپ يېتىلدۈرۈش بىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىمىزنىڭ بىرى بولۇشى كېرەك. مەزكۇر ماقالىدە بۇ مەسىلىمۇ قىسقىچە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، مەن ئۆزۈمنىڭ كەلگۈسىدە تەييارلايدىغان ماقالىلىرىمنىڭ بەزىلىرىنى يەنە مەخسۇس مۇشۇ مەسىلىگە قارىتىشىم مۇمكىن.

بىز «مىللەت ئۈچۈن جېنىم پىدا»، «ۋەتەن ئۈچۈن جېنىم پىدا» دېگەنگە ئوخشاش گەپلەرنى پات-پات ئاڭلاپ تۇرىمىز. خۇدايىم بۇيرۇسا، ۋەتەن-مىللەت ئۈچۈن جانىنى پىدا قىلىدىغان بىر كۈنلەر كەلگۈسىدە چوقۇم كېلىدۇ. ئۇ كۈنلەر كېلىشتىن بۇرۇن، خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ قولىدىن ۋەتەننى ئازاد قىلىش يولىدا چەت ئەلدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كۈرەشلەرگە ۋاقتىمىزنى پىدا قىلىش، زېھنىمىزنى پىدا قىلىش ۋە پۇلىمىزنى پىدا قىلىش — نۆۋەتتىكى ئەڭ قىممەتلىك، ئەڭ ئەھمىيەتلىك ۋە ئەڭ ئۇلۇغ تاللاشتۇر.

كىتابنىڭ خىتايچە تەرجىمىسى: 从独裁到民主
https://freedomcn.org/wp-content/uploads/2018/01/%E4%BB%8E%E7%8B%AC%E8%A3%81%E5%88%B0%E6%B0%91%E4%B8%BB.pdf

گىنى شارپ ئەپەندىنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى:

https://en.wikipedia.org/wiki/Gene_Sharp

مۇ ماقالىنى «پىداكار» ئىنىمىز تەھرىرلىدى.

بۇ ماقالە پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىگە مەنسۇپ. ئۇنى ھېچ كىمدىن سورىماي، http://www.meripet.com/Sohbet/ دېگەن مەنبەسىنى ئەسكەرتىپ، خالىغان يەرگە يۆتكەپ چىقارسىڭىز بولىۋېرىدۇ.